

Paul Tengesdal

Bjerkreims kirker og kirkesteder

Aaland Gård juli 2017
Paul Tengesdal

Paul Tengesdal

Bjerkreims kirker og kirkesteder

*

INNHOOLD

I - Innledning

II - Nåværende kirke på Ivesdal

III – Nåværende kirke på Bjerkreim

IV - Laftet kirke på Bjerkreim

V – Stavkirke på Bjerkreim

VI – Stavkirke på Eikeland i bygda

VII - Stavkirke på Tengesdal

VIII - Kirke-steiner relatert til kirkelige funksjoner

*

Forord

Når det gjelder de nyeste kirkene; nåværende på Ivesdal og nåværende kirke på Bjerkreim, finnes det kanskje flere arkivserier i Riksarkivet, lensarkivet, amtmannsarkivet og i prestearkivet (Bjerkreim), ved Statsarkivet i Stavanger og i kommunearkivet ved IKA Rogaland. Dette er ikke medtatt her, men kan komme fram ved senere anledninger. Mitt arbeid har hatt til hensikt å gi den «jevne leser» kjennskap til kirkehistorien i Bjerkreim, om at det tidligere sannsynligvis har stått kirker både på Tengesdal og på Eikeland i bygda, og at det har stått to kirker på Bjerkreim før nåværende kirke. Alt dette er ganske ukjent for de mange.

Men når det gjelder stavkirker og deres konstruksjon, først en på Tengesdal, så en på Eikeland og til sist en på Bjerkreim, så har vi ingen holdepunkter for hvordan disse såg ut. Da må vi ty til noen av de 30 stavkirkene som finnes igjen i Norge i dag. Jeg har antatt at Eidsborg Stavkirke og Røldal Stavkirke som de nærmeste, kan være sannsynlige etterligninger. Disse passer også som størrelser for vårt distrikt og har muligens gjennomgått noe av den samme utvikling som praktbygg over tid, med utvidelse i øst og vest, med prydd av portaler og med tak-pryd.

Jeg har også tatt med generell historie som er knyttet til kirkehistorien for at den jevne leser skal få bedre oversikt og forstå bakgrunnen for de mange kirkebygg vi har hatt i Bjerkreim. Videre har jeg tatt med en rekke foto, tegninger og illustrasjoner for å gjøre stoffet mer leservennlig.

Det finnes en del litteratur om det religiøse livet i bygda, dette har jeg ikke tatt med, men holdt meg til kirkene, om konstruksjon, deres bruk og ritualer. En vesentlig del av mitt arbeid er basert på kjent litteratur fra tidligere, og kan nok inneholde noen opplysninger som ikke er gangbare i dag. Men dette har mindre betydning, i det store og hele er alt korrekt framstilt. Jeg har vært nøye med kildehenvisningen, slik at eventuelle feil skal kunne spores tilbake. Hovedkilden har vært Sem Austrumdal sin bok «Bjerkreim» fra 1932, men andre bokverk er også nyttet – se kilder bakerst.

Det er første gang det blir gitt en slik samlet oversikt over de mange kirker (6 stk) i bygda. Jeg håper alt dette er framstilt på en leservennlig måte for folk flest, og kan bidra til bedre kjennskap til bygda vår.

Så vil jeg takke alle som har gjort dette arbeidet mulig. Særlig takk til Ingbjörg Eia Ryvarden, som har bidratt med sine kunnskaper om Sokndal gamle Kirke. Vi har «snakket kirke», men hun har dessverre ikke sett hverken Bjerkreim kirke eller Ivesdals. Likevel, hun har på mange måter vært min mentor. Videre har presten Leif Wikøren Nilsen vært behjelpelig, Alf Ognedal har velvillig tatt foto av interiør fra Bjerkreimskirken, Leif Dybing /Dalane Folkemuseum har bidratt med kildehenvisning og John Magne Bøe med foto av gjenstander fra museet. Og Lisabet Risa med gjennomlesing og kommentarer. Stor takk til dere alle!

Paul Tengesdal
Bjerkreim, 2017

Innhold

	Side
Kort presentasjon av de 6 kirkene i Bjerkreim	5-7
I Innledning	8-21
Kirker i historisk og kirkehistorisk perspektiv	
De eldste kirkene	
Kirketyper	
Fotosamling over prester i Bjerkreim	
De tre stavkirkene i Bjerkreim	
II Nåværende kirke på Ivesdal	22-24
III Nåværende kirke på Bjerkreim	25-36
IV Laftet kirke på Bjerkreim	38-44
V Stavkirke på Bjerkreim	45-51
Katolsk kirke fram til 1536	
Reformasjonen 1536	
VI Stavkirke på Eikeland i bygda	52-54
Ættesamfunnet	
Kirkestellet	
VII Stavkirke på Tengesdal	55-60
VIII Kirke-steiner relatert til kirkelige funksjoner	61-63
Kyrkjesteiner	
De første spor av kristendommen	
Kilder	63-64
På nettet	
Bøker /hefter	

Nåværende kirke på Ivesdal Bygd 1876 -

Dette er et kapell, og det kirkebygget som sist er oppført i Bjerkreim. Etter at den nyreiste kirken kom, og den nye og nåværende bygdevegen kom i 1877, ble Ivesdal et slags sentrum i Øvrebygda. Kirken er bygd i tre som en langkirke, og har 210 sitteplasser.

Nåværende kirke på Bjerkreim Bygd 1835 -

Eldste omtale av kirke på Bjerkreim er fra 1388. Den brant i 1628 og ny kirke ble trolig reist samme året, en liten langkirke i tømmer. Denne ble i 1835 erstattet av den nåværende. Det har altså stått tre kirker på samme stedet – først en stavkirke, deretter en laftet langkirke, og så nåværende kirke. Kirken har 500 sitteplasser.

Laftet kirke på Bjerkreim

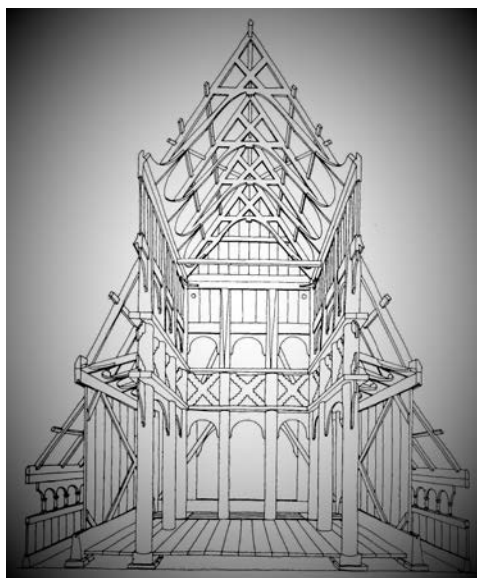
Bygd 1628 – nedrevet 1835

Denne kirken ble reist på branntomta etter stavkirken, som sto der før. Skipet, fikk ca. 18 meter i lengde, og ca. 16 meter i bredde. I østre ende kom et påbygg som kor, med ca. 8 meter lengde og ca. 10 meter bredde. Kirken hadde ca 400 tettpakkede sitteplasser.

Stavkirke på Bjerkreim

Bygd i 1360-70 årene – brann 1628

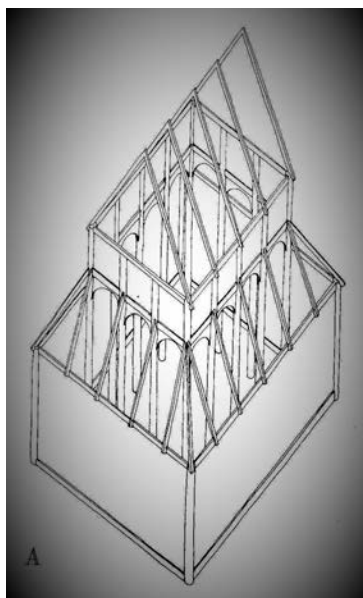
Den første kirke på Bjerkreim var en stavkirke. Byggingen foregikk bare 10-20 år etter Svartedauen. Da var Bjerkreims befolkning redusert med 2/3 deler og det var bare igjen godt 400 voksne innbyggere i skipreidet. Begge de to forrige kirkene vart nå nedlagt. Ingen vet i dag hvordan den nye kirken på Bjerkreim så ut – kanskje den var som beskrevet i avsnittet: «De tre stavkirker i Bjerkreim».

Stavkirke på Eikeland i bygda Bygd i 1200-årene – nedrevet i 1360-70 årene

Denne stavkirken finnes det ingen beviser for, men Sem Austrumdal har gjort en utredning om hvor den kan ha stått, og at dette var en såkalt høgendiskirke (privat-eid). En plass mellom Vikesdal og Eikeland i bygda, har stavkirken stått. Her har det etter gammel tradisjon stått en kirke på Liknes. Denne plassen passer svært godt, da nevnte ætt satt på alle gårder omkring.

Stavkirke på Tengesdal Bygd på 1100-1200 tallet – nedrevet i 1360-70 årene

Denne stavkirken finnes det heller ingen beviser for, men Sem Austrumdal har også her gjort en utredning om hvor denne har stått, og at dette var den såkalte skipreide-kirken. Den stod på Tengesdal, så nær tingstaden at de kunne ringe med kirkeklokkene, når tinget var satt, som skikken var og lova tilsa. Dette var den aller første kirken bygget i Bjerkreim.

I - Innledning

I 2005 utgav Ingbjørg Eia Ryvarden et hefte/bok (56 sider) om Sokndal gamle Kirke fra 1200-tallet til 1800 – noen spor fra en svunnen tid. Der har hun noen informative artikler som også gjelder for Bjerkreims kirker. Disse er medtatt for å gi et bedre perspektiv for beskrivelsen av Bjerkreims kirker og kirkesteder. Med hennes tillatelse gjengis disse her:

Ingbjørg Eia Ryvarden

Kirker i historisk og kirkehistorisk perspektiv

For å kunne danne oss en forestilling om de første kirkebygg, må vi gå til den historiske kunnskapen vi har fra de første hundreår av kristentiden i vårt land og vår landsdel. Innvevd i dette historiske mønsteret vil kirken og kristenlivet ligge.

Samlingen av Norge til et rike og kristningen tok lang tid, men vi regner med at vår landsdel, med nær kontakt med England, ble tidlig påvirket av kristendommen, alt i 900-årene. Allerede i 1024 fant det første riksmøtet i Norge sted på Moster. Kong Olav, senere «den hellige», flere biskoper og prester, stormenn og bygdefolk vedtok kristenretten, som betydde at kristendommen var godtatt i landet. Blot, offerplasser og gudebilder ble forbudt, også å holde trelles og å sette ut barn.

Kirkebygging foregikk ved at en første hovedkirke i hvert fylke ble etterfulgt av kirker for hver fjerdedel, såkalte «fjerdingskirker». Kirke i Egersund var blant de første i Rogaland Fylke. Etter at skatt ble innført i begynnelsen av 1100-årene, og jordegods tillagt kirken, fikk vi økonomisk grunnlag for å bygge kirker i alle sogn. Sognekirkene bestod av et enkel skip (menighetens tilholdssted under gudstjenesten) og kor (alter og prestens tilholdssted), og de aller første var laget av tre.

Kristendommen ble en samlende faktor ved at alle dyrket den ene og samme guden. I 1070 ble landet en del av det romersk-katolske Europa ved en form for pavelig godkjenning, og rundt 1125 ble Stavanger bispesete. Rogaland, Agder, Hallingdal og Valdres hørte til bispedømmet. Domkirken i Stavanger ble bygget samtidig, og et Olavskloster ble etablert i nærheten.

Med erkebiskop i Nidarops i 1152 ble Norge en egen kirkeprovins og fikk del i det store europeiske fellesskapet med latin som felles kirkespråk. Bøker og litteratur fulgte, og vi fikk del i kultur og kunnskap knyttet til de europeiske læresteder. 1200-årene og første del av 1300 ble en storhetstid for landet, og kirken og dens presteskap kunne konkurrere med kongen og hans tjenestemenn i rikdom og makt.

Nordmenn reiste utelands for å lære og for å studere, litteraturen blomstret, og prester og munkere brakte bøker og kunst med seg heim. De som dro på pilegrimsreiser, kunne ha med hjem relikvier og kostbarheter.

Kirker i stort antall ble bygget i Norge. De enkle byggene fra den første kristningstiden ble erstattet på 1100-1200 tallet med større kirker i tre eller stein, og de vi har bevart i dag, gir oss et klart bilde av kunst og kultur og kirkens sterke stilling i denne rike tiden. Nidarosdomen ble reist mellom slutten av 1100- og begynnelsen av 1300-tallet, men ble rammet av brann og forfall, og står

i dag i gjenreist prakt fra vår tid.

Men vanskelige tider skulle komme med mange prøvelser. Svartedauden i 1349 feide over landet og reduserte folketallet til under det halve. Særlig hardt gikk det ut over prester og munk, som ofte tok seg av syke og døende.

Både materielt og kulturelt ble forfallet stort for hele landet. Først på 1600-tallet kom folketallet opp igjen i samme antall som før pesten kom.

Mange kirker ble stående tomme og forfalt, prestemangelen var stor, inntekter og skatter ble sterkt redusert, og mange gårdsbruk ble liggende øde. I tillegg kom klimaskifte med fuktigere og kjøligere vær, og avlingene ble dårligere.

Da Norge opphørte som selvstendig rike fra 1380 ved union med Danmark, ble København vår hovedstad, og vi ble styrt utenfra. Med dansketiden ble Norge delt i len, og lensherren krevde inn de kongelige inntektene, assistert av fogd og lensmann. Utlendinger utgjorde for en stor del kjøpmannsstanden, og utenrikshandelen sørget hanseatene for.

1400 og 1500-årene ute i Europa ble en dynamisk tid både med gjenfødselen av antikken i kulturlivet, dristige sjøferder og kontakt med fjerne land og kulturer. Det var en tid med nyskapning og utvikling på ulike områder av livet, men i Norge var forholdene omtrent det motsatte med nedgangstid og forfall.

Med Kalmarunionens oppløsning (1523) ble det svenske kongeriket gjenreist, og trangen deres til å ekspandere viste seg snart. Dette utløste konflikter og kriger med Danmark-Norge, med Kalmarkrigen (1611-13) og 7-årskrigen (1756-1763). Kriger og nederlag for Danmark fortsatte, og i 1660 fikk vi de grenser til Sverige som vi har i dag. Norge mistet dermed Båhuslen, Härjedalen og Jemtland.

Reformasjonen var ikke forberedt i Norge da den ble innført i 1536 av reformasjonskongen Christian 3. Den ble vedtatt i Danmark uten nordmenn tilstede. Samtidig ble det bestemt at Norge ikke skulle være et eget rike lenger, men bare et len på lik linje med danske områder. Følgene for Norge ble store og dramatiske. Olav Engelbrektson, riksrådets formann og vår siste erkebiskop, måtte flykte, klostrene ble stengt og biskopene avsatt.

Kongen inndro alt geistlig gods som kirkene og klostrene eide og la det under kronen, og krevde 1/3 part av tienden. Han gav ordre om å fjerne verdifulle gjenstander av gull og sølv for omsmelting i København, og med disse inngrepene økte han kronens inntekter med nok midler til å dekke sin krigsgjeld og å utruste hær og flåte.

Overgangsfasen med reformasjonen, fra katolsk lære til protestantisk, tok lang tid. Mange fortsatte lenge å dyrke sine helgener i det stille og valfartet til hellige steder. Kongen lot de katolske prestene beholde sine embeter den første tiden, for så å tilsette danske prester. Kirkespråket ble dansk, ikke latin lenger, og Bibelen kom på dansk allerede i 1550.

Norges fire bispestillinger ble besatt av tilsynsmenn på fast lønn, såkalte superintendent, men etter en tid ble de kalt biskop igjen. Fra nå av skulle kongen organisere kirken selv og ha tilsyn med den luthersk-evangeliske lære. I alle høyere embeter ble dansker tilsatt, og alle viktige saker avgjort i København.

Lensherrene rundt i landet ledet på kongens vegne den sivile administrasjonen og førte kontroll med biskoper og kirker, mens fogden og lensmannen utredet utgifter og krevde inn kongens inntekter. I 1568 ble de to fagderiene Ryfylke og Jæren-Dalane utskilt som eget len med resistans for lensherren i Stavanger, og byen ble knutepunkt for administrasjonen i lenet.

Når lensherren Jørgen Kaas sammen med sin hustru fikk sitt våpenskjold og navn på altertavler i Sokndal og Egersund tidlig på 1600-tallet og ble omtalt som giver, kan det bety at han representerte kongen og anvendte kronenes penger. Det samme kan være tilfelle med kalken til nattverdstjenesten med lensherre Gabriel Kruse og hustrus initialer.

Denne enkle administrasjonen med en lensherre ble forandret i 1620-1650-årene, slik at flere tjenestemenn overtok, og de var underlagt sentralstyret i København. Sorenskrivere tok seg heretter av skatter og avgifter, og nå ble lensherrens lønnsforhold forandret, og lenets inntekter gikk utenom

dem og direkte i kongens kasse. Og biskopene fikk større myndighet etter hvert.

Først i 1660 fant overgangen fra lensstyre til embetsstyre formelt sted, og fastlønte amtmenn overtok stillingene etter lensherrene. Samtidig gikk vi inn i enevoldstiden, som varte til 1814, og Danmark-Norge hadde i denne tiden eneveldige konger. De hadde ubegrenset makt, og i sitt råd hadde de sine høyeste embetsmenn.

Den protestantiske kirken beholdt kirkebygget og overtok det katolske kirkeinteriøret i 1536, men gjorde sine forandringer ved å fjerne enkelte ting og anskaffe nytt etter behov. Reformasjonen og renessansen faller sammen i Norge, slik at nytt kirkeinventar preger den nye stilen. Vi lå langt etter, for ute i Europa hadde renessansen utfoldet seg på et bredt felt fra 1400-tallet.

I det nye inventaret får vi inn de senromerske formene med rundbuer som flatedekor, og de trer fram i relieff på nye prekestoler, altertavler, gallerifronter og døpefonter. Typisk er de flate, kannelerte pilastrene (rillete, flate halvsøyler), de flate buene med vridde bånd og den geometriske dekoren.

Kirkerommet i den protestantiske kirken var preget av at menigheten nå skulle samle seg om ordet. Prekestolen var en nyskapning og var sentral.

Med lange prekener og lytting til ordet ble det behov for sitteplasser for alle, og benker ble laget på hver side av midtgangen i kirkeskipet, slik at oppmerksomheten ble rettet mot prekestolen. I koret fortsatte hovedalteret å ha sin plass slik som i katolsk tid, mens sidealtere for helgener måtte ut. Nå vet vi at mange helgenaltere ikke ble kastet, men satt bort eller skjult i kirken og kastet langt senere.

Dåpshuset var plassert nederst i skipet ved inngangsdøren i vest, og inni dette stod døpefonten. Mange kirker hadde de gamle døpefontene i stein bevart.

Langkirken som kirkerom fungerte godt på 1600-tallet med undervisning i den rette tro, men kirkerommet var lite, for i katolsk tid stod menigheten, bare gamle og syke fikk sitte på benker langs veggene. Den katolske messen var kort, mens gudstjenesten nå kunne være lang, og det var som nevnt behov for sitteplasser for menigheten. Med voksende folketall i tillegg og påbud om regelmessig kirkegang for alle, ble kirkene for små.

Renessansens formelementer gikk i arv til barokken, som omskapte dem og fylte dem med liv og bevegelse. Vi har fortsatt pilastre, søyler, kapiteler, friser og gavler, men nå en mer svulmende og overdådig form, og i større former. Ute i Europa regner vi at barokken varer fra 1550-1700, men Norge lå etter i utviklingen, og hos oss varte den fra omkring 1650 til 1750.

Norge har rikelig tilgang på trevirke både for eget bruk og for eksport. I tråd med tidsånden med store former kom laftet tømmer inn i kirkebyggene nå, både for utvidelser og nybygg. Tidligere hadde lafting vært forbeholdt uthus, stabbur og brukshus, mens kirker i tre fikk stavkonstruksjon. Snekkerne hadde lettere materialer å arbeide med etter at oppgangssagene kom i drift (fra 1500-tallet) og stokkene ble delt i bord. Nå var det treskjærerne som fikk nye utfordringer og kunne utfolde seg og skape nye dekorasjoner i takt med strømningene utenfra. Påvirkningen kom med trelasteksporten, som gav økonomisk oppsving, og møtet med den blomstrende barokken i Nord-Europa, særlig Holland, gav gjenklang. I Norge var det nettopp treskjærerne som satte spor etter seg i kirkeinventaret.

Samtidig som vi prydet våre kirker med nytt inventar i 1600-årene og første del av 1700, pågikk det til stadighet kriger i Norden som Norge ble trukket inn i. Etter at Sveriges kong Karl 12 ble skutt i Halden i 1718, ble det fred etter den lange, resurskrevende Store nordiske krig.

Kongen trengte ekstra inntekter for å nedbetale den store krigsgjelden. I 1721 kom det ved kongelig reskript (påbud) om at alle kirker på landet skulle auksjoneres sammen med rettigheter og kirkegods. I alt ble 630 kirker i Sør-Norge solgt, og iløpet av 3 år brakte dette inn nærmere 2.100.000 riksdaler.

Verdien lå ikke i kirkebyggene, men i jordgods, tiendeinntekter, landskyld og avgifter, hvor tiende var største inntekt. Kjøperne var mest embetsmenn, noen var borgere og andre velstående bønder. Prestene skulle fortsatt tilsettes av kongen, og inntektene skulle gå til vedlikehold av kirke

og inventar, og til andre innkjøp for kirken.

Mange kirker var gamle og i dårlig forfatning, og de nye eierne måtte reparere, utvide eller bygge nye gudshus. Etter krigsperioden fulgte en lang, fruktbar fredsperiode med handel, økonomisk vekst og nye kjøpesteder. Den dansk-norske stat styrte kirken og bestemte trosretningen gjennom utdannelsen av prestene i København.

Pietismen oppstod som en bevegelse med nytt syn på kirke og trosliv, der den enkeltes frelse og gudsliv kom i sentrum. Individet ble midtpunkt, men alle skulle ha samme tro. Som bevegelse fikk pietismen stor betydning for samfunnsutviklingen.

I 1736 ble det innført pliktig konfirmasjon i Danmark-Norge, og konfirmantene var avhengig av å kunne lese for å tilegne seg den nødvendige katekismekunnskapen. I 1739 kom allmueskolenloven som følge av lese- og skriveopplæringsbehovet.

Men med pietetskongen Christian 6s død i 1746, kom det en kirkepolitisk forandring. Ut århundret og litt inn i neste regjerte først Fredrik 5, så Christian 7. Opplysningstidens idealer skulle nå prege universitetet i København og påvirke prester og styresmakter. Dens idealer var å forene erkjennelse og overnaturlig åpenbaring, og mange prester utførte naturvitenskapelige undersøkelser og opptegnelser i lokalmiljøet. Men hos allmuen var både ortodokien og pietismen levende på slutten av 1700-tallet.

Ingbjörg Eia Ryvarden

De eldste kirkene

Med utgangspunkt i vedtaket på Moster i 1024 om bygging av de første kirkene, ble utdanning av prester og bygging av sognekirker neste skritt for å gjøre kristen tro gjeldende over hele Norge. Det kom kirker i alle bygder, både sognekirke som skulle reises og vedlikeholdes av bøndene selv, og private kirker som de mektigste borgerne reiste, såkalte høgendeskirker (privatkirker). Kongen var økonomisk ansvarlig for byggingen og oppfordret også stormennene til å delta i den første kirkereisningsperioden for å komme fort i gang.

De første kirkene (stavkirker) var av tre og hadde jordgravde hjørnestolper. Råte angrep lett stolpene, og de eneste sporene etter dem er stolpehull vi finner i grunnen under kirkene ved utgravninger.

I neste byggefase på 1100-1200-tallet, ble det bygget svært mange kirker, og våre eldste bevarte stavkirker stammer fra denne perioden. Kirken var fast etablert nå ved opprettelsen av erkebispedet i 1152.

Samtidig var tiende innført over hele landet, en skatt som utgjorde en tiendedel av inntekten og ble delt i fire like deler mellom biskopen, presten, kirken og de fattige. Med faste inntekter hadde kirken midler til bygging og vedlikehold, dessuten ble det skjenket eiendommer som gaver til kirken.

Kirken ble etterhvert rik og eide nesten halvparten av all jord i landet. Sognekirkene hadde sine egne eiendommer. Vi regner med at det ble bygget rundt 1000 stavkirker fram til år 1500, og disse ble reist utenfor de tetteste bebyggelsene. I byene og i de største sognene langs kysten ble det murt steinkirker, men stavkirkene i tre var i klart flertall. Kirkebyggingen ble organisert av biskopen, og han sendte byggelag til distriktene. Dette gjaldt spesielt for steinkirker, hvor spesialister trengtes for den byggetekniske utførelsen, og tilgang på hugget stein, kalk, jern og blyglass måtte organiseres. Stavkirkene var mindre krevende å bygge, idet de fulgte gamle bygningstradisjoner, og trevirke var enkelt å skaffe til veie og behandle enn stein. Alle vanlige kirker var langkirker, bare domkirker og klosterkirker i stein hadde annen form og var mer utbygget.

Kirken hadde store oppgaver med å reise så mange gudshus på så kort tid, og prester skulle utdannes. De første prestene kom fra England, men fra 1100-tallet foregikk opplæringen ved domkirkene eller ved studier i utlandet. Prestene måtte kunne lese, synge messen og ha kjennskap til latin. Biskopen vigsløt kirkene, og valg av helgen som gudshuset ble vigsløt til skjedde trolig i folkelig sammenheng. Når det i byer som Stavanger var flere kirker, beholdt disse også videre sine helgennavn, men utenfor byene fikk kirkene stedets navn. Etter reformasjonen ble mange av helgennavnene glemt, og det var ukjent hvem kirken var viet til.

Vedlikeholdsproblemet med de jordgravde stolpekirkene ble løst da de nye kirkene fikk syllstokkramme plassert på et steinfundament. Nå ble hele kirken løftet over bakken, og dette var av stor betydning for beskyttelsen mot fuktighet fra jorda. Vanlige kirker var enkle rom med smalere eller jevnbredt kor. De mer avanserte søylestavkirkene ble bygget etter samme prinsipp, men ble utviklet videre og prydet med treskurd.

Vi har i dag bevart tretti stavkirker. Alle er i mer eller mindre grad en del forandret ved ombygging eller restaurering, men stavkirkekonstruksjonen er der fortsatt, og kirkene har vist seg å være svært holdbare. De bærende elementer er loddrette stolpene, såkalte staver. De danner hjørner. Øverst på veggen er en vannrett bjelke, stavlegjen, nederst en veggsvill, syllstokken, som sammen med stavene danner en ramme. Inni denne rammen står veggplanker eller tiler felt inn, og de er innbyrdes forbundet med not og fjær. Når fire rammer eller sider forenes i hjørnestavene, har vi et rom. Dette er grunnformen, som kan forlenges med flere mellomledd.

Takkonstruksjonen består av skråstilte bjelker, sperrer, som er føyd sammen i mønet, undersperrer som krysser hverandre, kalt saksesperrer, og vannrett hanebjelke.

I hele middelalderen fram til reformasjonen (1536) var trekirker i stavkonstruksjon. Valg av trevirke og behandling av materialene var viktig for holdbarheten. Det beste bygningsmaterialet er storvokst furu, som ofte har rette, høye stammer, og disse måtte være gjennomtrukne av kvae. Flere år før fellingen ble deler av barken skavet av, eller øverste greinene kappet, og stokken ville så stå og bli impregnert før hugst og transport begynte. Storvokst furu hadde vi i store deler av landet på den tiden.

Avkortet artikkel av Ingbjørg Eia Ryvarden

Fra: Wikipedia, tilført av flere

Kirketyper

Kirker har mange arkitektoniske former, men gjennom historien er det etablert visse hovedformer som går igjen. Det vanligste er å inndele dem etter plantype og rang/funksjon. Det er gammel skikk å plassere kirken i en akse fra vest til øst, med hovedinngang i vest (betegner verden, den himmelretning hvor solen går ned) og alter i øst (den himmelretning hvor solen står opp).

SOGNEKIRKER

En sognekirke er en primærkirke i et sogn, altså den kirken menigheten i et distrikt i alminnelighet sogner til. Hvert sogn har således en sognekirke, men sognepresten kan fungere i flere sogn samtidig. Hovedsognes kirke kalles da hovedkirke, mens øvrige sognekirker er annekskirker.

Når sognekirkeordningen ble innført i Norge, er uvisst. De første fylkes- og hovedkirkene som ble bygget på 1000-tallet må kunne betraktes som sognekirker for et definert geografisk område. Etter innføring av tiendesatten på 1100-tallet må sognegrensene ha vært noenlunde fastlagt og sognekirkenettet i hovedtrekkene utbygget.

KIRKEBYGGETS ROM OG ORGANISERING

Hovedrommet i kirken er i grove trekk organisert etter mønster fra det jødiske tempel med forgård (våpenhuset), det hellige (skipet) og det aller helligste (koret).

1. **Skipet** med eventuelle sideskip symboliserer den hellige veien («via sacra») fra vest til øst og er menighetens tilholdssted under gudstjenesten. Ordet skip symboliserer kirkebygget som et skip med Guds folk ombord på vei over livets hav til himmelens havn. Benevnelsen skip om den del av kirkerommet er internasjonalt.
2. **Koret** er der hvor alteret er plassert og hvor presten forretter gudstjenesten fra. Koret har sitt navn etter klosterkirkene, fordi det var her tidebønnene ble sunget fra.
3. **Våpenhuset** er en forhall eller vestibyle som man kommer inn i før man går inn i kirkeskipet. Navnet våpenhus skriver seg fra eldre tid da våpnene skulle legges igjen her før man gikk inn i det hellige rommet. Kirkehuset er et hellig sted hvor våpen ikke er tillatt å bære.
4. **Tårnets** fremste symbolske betydning er styrke. Middelalderes bymurer ble bygget med tårn for å befeste og styrke dem. Kirketårnet symboliserer kirkehusets funksjon av å være himmelborg og Guds festning i verden. Samtidig uttrykker tårnet status. Villaer med tårn og spir uttrykte status, rikdom og styrke. Samtidig markerer kirketårnet kirkebyggets unike karakter ved at det retter vår oppmerksomhet oppad mot det evige framfor det timelige. Tårnets tilknytting til kirkebygget er like gammel som kirkearkitekturen selv, men begynte å få en særlig bastant utforming i middelalderen. Tårnet står oftest plassert over inngangen i vest, men det finnes en rekke andre tårnformer.
5. **Sakrestiet** er et tilstøtende rom hvor hellige gjenstander til bruk under gudstjenesten oppbevares, som kirkesølv, messeklær og liturgiske bøker. Her gjøres de praktiske forberedelser til gudstjenesten.

HOVEDELEMENTER I KIRKEROMMET

1. **Alteret.** Dette står plassert i koret i øst. Det har flere symbolske betydninger. Det er «Guds trone», symbolet på Guds nærvær i kirken, «offersted» og «bord for nattverdsmåltidet» der innvielsen av brød og vin skjer. I katolske kirker finnes flere altere viet til forskjellige helgener, men alltid et hovedalter som da kalles høyalter. I protestantiske kirker finnes som regel bare ett alter.
Det finnes flere typer altere; steinalter, frittstående alter med tydelig form av et bord, alter festet til vegg eller til altertavle. Prestens plassering kan være foran eller bak slik at han enten er vendt mot menigheten eller er vendt bort fra menigheten. Når presten står bak alteret, betegnes det som at presten står «versus populum» - vendt mot folket. Dette er den opprinnelige oldkirkelige praksis. Alteret trer da tydelig fram som det egentlige bord. Denne plassering ble gjennomført som fast ordning i den romersk-katolske kirke under det annet vatikankonsil. I romersk-katolske kirker vil man enten på alteret eller i nær tilknytting til alteret finne et tabernakel som er et låsbart skap hvor innviet brød, den såkalte hostiel, oppbevares.
I våre protestantiske kirker finne det som regel en alterring som avgrensner alterområdet fra resten av koret og skipet. Alterringen er en praktisk innretning og har ingen symbolsk eller liturgisk betydning.
På alteret vil men oftest finne lysestaker eller kandelabre i større eller mindre antall og i alt fra enkle til pompøs utforming, i det siste tilfelle gjerne i sølv. Vanlig er også et krusefiks eller et enkelt kors samt blomstervaser, oftest i sølv. I protestantiske kirker vil man i tillegg

også finne Bibelen og en salmebok, eventuelt også andre liturgiske bøker som alterbok og tekstbok. Etter regelen skal Bibelen ligge oppslått på Johannesevangeliets første kapittel, som begynner med ordene: «*I begynnelsen var Ordet...*». I protestantiske kirker finnes også en enkel knele-skammel foran alteret som presten kneler på ved spesielle bønner.

Alteret skal ha et klede eller en duk. Denne kan være heldekkende eller mer symbolsk markert markert som et tøyestykke, som ligger på tvers enten i bredden eller lengden. Oppå duken, eventuelt rett på alteret dersom duken ikke er heldekkende, skal det ligge en mindre duk, såkalt korporale – av latin corpus som betyr kropp – og som betegner dukens sakramentale funksjon som en duk der brød og vin innvies. Front av alterbordet har varierende utforming. Det kan være nakent, markert med søyler eller annen dekor, eller det kan være helkledd i tekstiler i de liturgiske fargene – grønt for det allmenne kirkeåret, fiolett for botstidene faste og advent, hvitt for høytidsdager unntatt pinse, fester og brudevielser, rødt ved pinse og på martyr- og posteldager. Noen steder vil man finne rikere dekorerte alterfronter.

2. **Altertavlen** er betegnelsen på et bildende kunstverk, enten i form av treskurd, skulptur eller maleri. Altertavlen kan være festet direkte til alteret eller til veggen bak. Altertavlen er ingen obligatorisk del av kirkerommet og er historisk sett en etterlevning av alterskapet, som igjen opprinnelig var et stort og dekorativt utformet tabernakel (skap) der Jesu legeme i det innviede brøds skikkelse ble oppbevart. Gradvis løsrev den kunstneriske utsmykningen av alterskapet seg fra sin opprinnelige funksjon og ble til selvstendige kunstverk. Alterskapene har et sentralfelt med hovedmotiv flankert med to sidefløyer som opprinnelig var svingbare dører. Etterhvert som dørfunksjonen opphørte, har selve formtypen blitt stående igjen som en treleddet bildekomposisjon. Altertavlen fikk en særlig rik utforming i barokken (hovedsaklig 1600 og 1700-tallet) og da ofte komponert etter en vertikal treleddet modell som framstiller Jesu innstiftelse av nattverden nederst, korsfestelsen i midten og den triumferende Kristus med seierfane øverst og omkranset av akantusskrud.
3. **Døpefonten**. Denne står enten i koret eller i overgangen mellom kor og skip, men stod tidligere helst ved inngangen for å symbolisere dåpen som inngangen til det kristne liv og medlemskap i kirken. I større kirker ble det gjerne bygget et eget babtisterium eller dåpskapell. Klosterkirker har ikke døpefont med mindre klostekirken også har funksjon som sognekirke. Dåpshus forekommer enkelt steder i Norge og da plassert inne i kirken.
4. **Prekestolen** eller opprinnelig ambo, som var en lespult plassert litt opphøyet fra hovedskipet. I renesansen og barokken fikk prekestolene en rik utforming og ble ofte det mest dominerende inventar i kirken. Slik ble det talte ords voksende status framhevet. Mange prekestoler ble utstyrt med en baldakin eller en himling for å styre talen ut i kirkerommet. I moderne kirker er prekestolens utforming blitt stadig mindre dominerende utformet.
5. **Kirkeklokker** har en svært lang historie som kirkelig musikkinstrument og kan i mange av de store katedralene bestå av store batterier med klokker som brukes etter bestemte anvisninger alt etter liturgiske anledninger eller kirkeårstid. Kirkeklokkene er et musikkinstrument hvis fremste funksjon er å marker døgnets hellige tider. Det ble ringt i klokkene ved tidebønnene og klokken tolv på formiddagen, såkalt Angelus. Kirkeklokker har også blitt brukt til varsling ved katastrofer og krig. Kirkeklokker inne i kirken har også vært vanlig. I den katolske kirke ble de tidligere brukt for å påkalle oppmerksomhet om messens helligste øyeblikk – innvielsen av nattverd-elementene der det nylig innviede brød og vin ble løftet opp for menigheten. I Den norske kirke er det fastsatt egne regler for bruk av kirkeklokkene.

VISSE SÆRTREKK VED NORSK KIRKEARKITEKTUR

Det mest spesielle ved det norske kirkelandskapet er de middelalderske stavkirker. Internasjonalt er de tilnærmet enestående i sitt slag. Et annet særtrekk ved de norske kirker er det store antall trekirker, og særlig den hvitmaltetrekirken på landet, som for mange er selve bildet på hvordan en kirke ser ut. Kirkeloven av 1851 gav påbud om at en sognekirke skulle ha plass til tre tiendedeler av sognets befolkning. Dette utløste bygging av kirker i stor skala, mange av dem oppført etter enkle prototyper.

De eldste kirkene i Norge, som i dag bare finnes rester av, var små, og neppe ment å skulle gi plass til flere enn presten, byggherren og dennes husholdning. Resten av menigheten befant seg utenfor, uten å kunne følge særlig med på det som foregikk innendørs. På det fjerde laterankonsil i 1215 ble det imidlertid bestemt at alle kristne skulle gå i kirken hver søndag, og det måtte bygges mange og store nok kirker til å romme dem, samt ordnes slik at alle fikk en fast prest å gå til.

1800-TALLET

Gjennom 1800-tallet ble både kirkelig strukturer, administrasjon og tekniske forutsetninger for kirkebyggene endret. Århundret startet med en forsiktig kirkebygging, preget av klassisistiske forbilder, og ble avsluttet med den høyeste kirkebyggeaktivitet siden middelalderen, inspirert særlig av gotiske katedraler.

Bedre produksjons- og lafteteknikker gjorde at kirkebyggene fikk en lettere form og ble rikere detaljert. Fortsatt var det lafteteknikken som dominerte, men tømmeret ble mer bearbeidet, og kirkene fikk ofte panel både utvendig og innvendig.

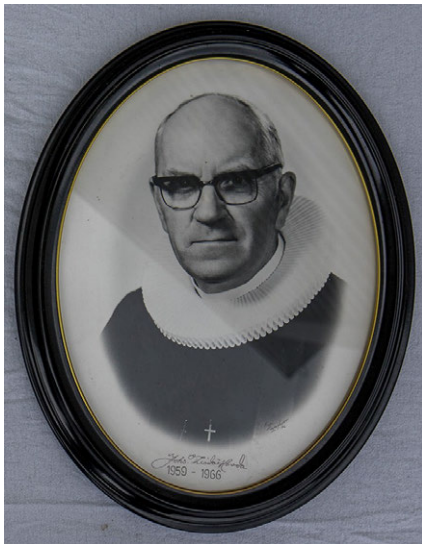
Fram til 1850 var det få endringer i soknestrukturen, og de fleste nye kirker ble derfor bygd som erstatning for eldre. Oppgangstider og fortsatt befolkningsvekst omkring midt av 1800-tallet forsterket et allerede kraftig etterslep i kirkebyggingen. Selv mange av 1600- og 1700-tallets kirker var nå blitt for små. Den nye kirkeloven av 1851 krevde at kirkene skulle romme 3/10 av menigheten. Dette, sammen med opprettelsen av nye sokn, førte til en eksplosjonsartet byggeaktivitet.

For å løse denne formidable oppgaven ble noen av landets fremste arkitekter engasjert som statlige rådgivere. Kirkedepartementet gav ut samlinger med mønstertegninger som de lokale kirkebyggerne kunne bruke eller tilpasse etter behov. Den gotiske stil ble valgt som det udiskutable, sakrale forbildet, men man hentet ofte detaljelementer fra tidens populære trestil, sveitserstilen. Slik ble den nygotiske, hvite trekirken selve prototypen på en norsk kirke.

Så langt Wikipedia.

Fotosamling over prester i Bjerkreim

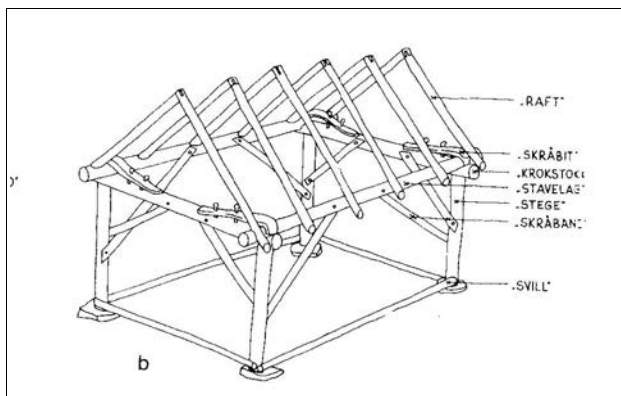
PRESTENS VIKTIGSTE ARBEIDSPASS

De tre stavkirkene i Bjerkreim

Ingen vet i dag hvordan disse kirkene har sett ut. Men vi vet ganske mye om bygningskonstruksjoner på den tiden de ble oppført. Dette må vi ta utgangspunkt i, slik at disse kirkene ikke blir reneste «kirkefantasier».

Stavkirkene kjennetegnes ved at veggene er oppført av stavverk. En stavverkvegg har stående veggplanker som er satt inn i en ramme. Stavverket har eldre tradisjoner enn lafteverket, og kan spores helt tilbake til førhistorisk tid. I det såkalte grinda-bygg finner vi spor av de samme teknikker, om enn i enklere grad. Grindabygg er oppført like til vår tid, men for stavkirkekonstruksjonen ble det slutt før 1500-tallet.

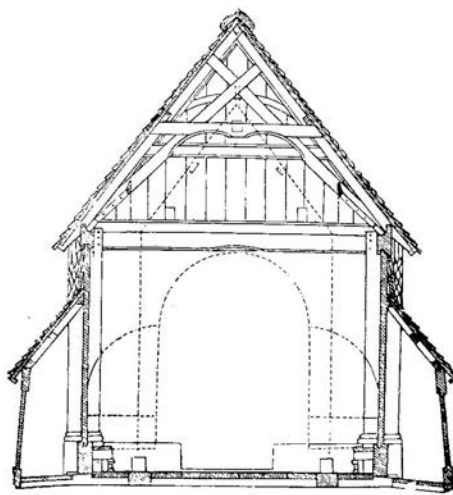

Grindabygg fra Dalane, Rogaland.

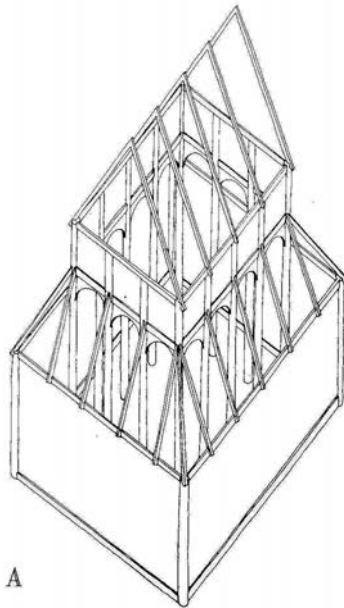
Grindabygget på Vikeså.

STAVKIRKER

Heddal stavkirke, Valdres.

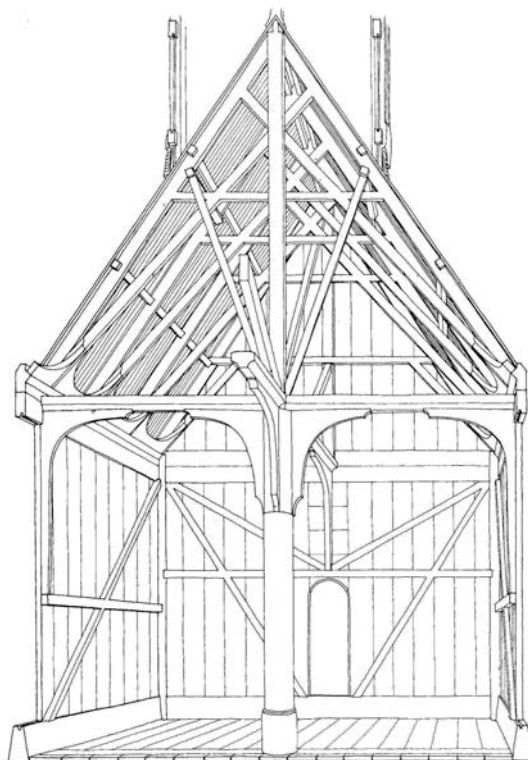
Våre stavkirker kan som konstruksjonstype inndeles i; kirker med jordgravne stolper, midtmastkirker og stavkirker med hevet midtrom, hver med sitt særpreg. Kirker med jordgravne stolper er den eldste typen, men har forkortet brukstid da stolpene etterhvert råtner. Midtmastkirken gir mer fri gulvplass og er enklere med klarere romform. Og rommet kan være lukket av mot takverket – og på det viset har de adskilt seg fra kirkene med hevet midtrom, som er åpne helt til mønet.

Enkel stavkirkekonstruksjon

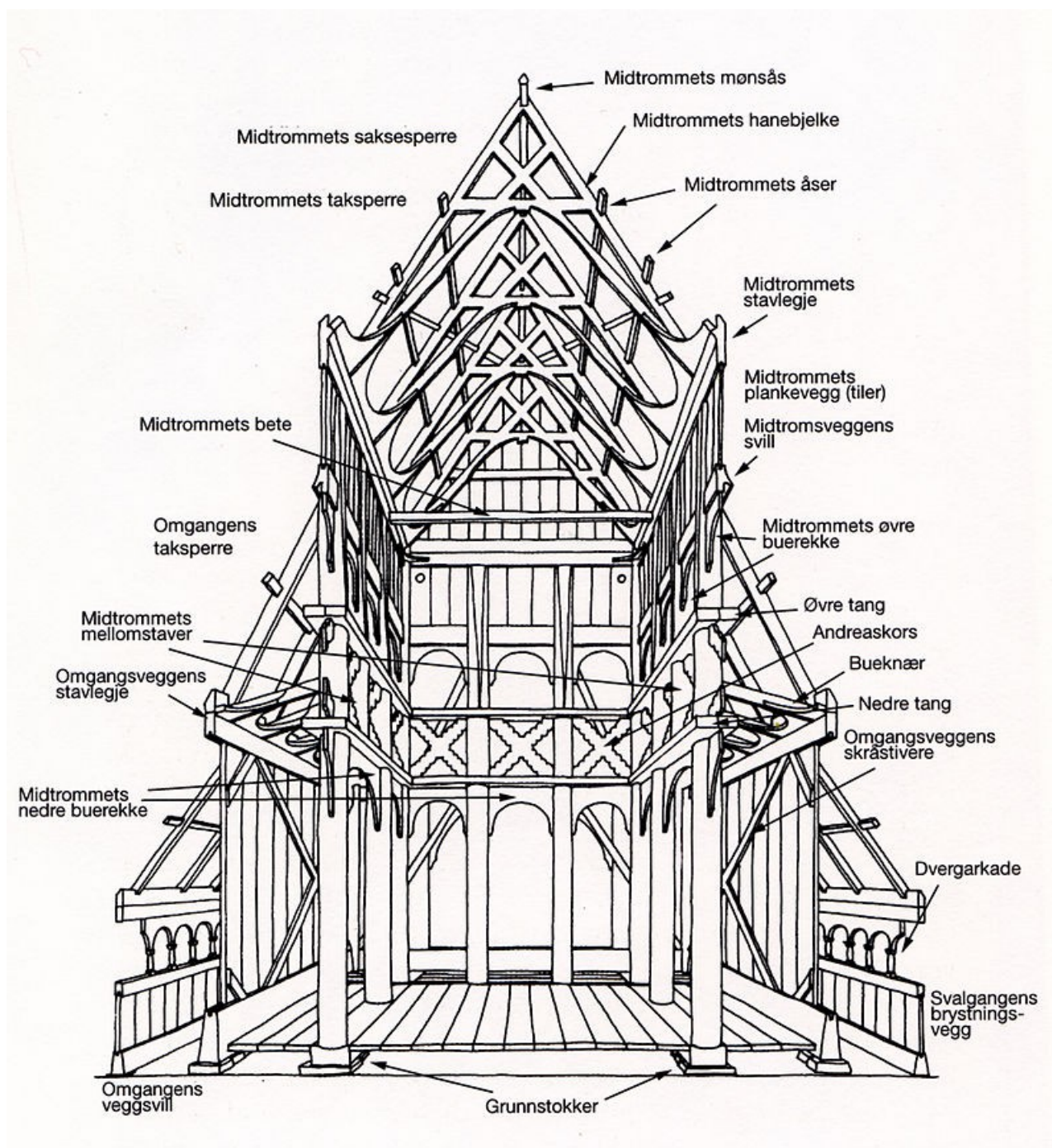
I Norge har det vært omkring 1000 stavkirker. Av disse er bare bevart ca. 30 stavkirker i mer eller mindre restaurert tilstand – altså kun 3% er bevart. Men tross dette, og gjennom omfattende forskning vet vi i dag mye om stavkirkenes konstruksjon og utvikling.

Utviklingen har gått fra jordgravne stolper til bunnsviller over marka som stolpene har stått på. Videre med avstivninger høyere oppe i konstruksjonen, til praktbygg med praktfulle portaler, påsatt tak-pryd osv.

Typisk midtmastkirke

Det er over tid blitt utviklet to hovedtyper; midtmastkirke og kirke med hevet midtrom, hver med sitt særpreg. Så lenge kirkene ble bygget med jordgravne konstruksjoner hadde de kort levetid. Men når konstruksjonen ble løftet ovenpå marka må vi regne med at det utviklet seg en selvstendig kirkebygger-tradisjon, og at spesialiserte stavbyggelag var virksomme omkring i landet.

*Praktbygg med indre reisning.
De fleste av våre stavkirker er av denne typen,
og det fordrer stor fagkunnskap å reise et slikt bygg.*

Tegninger hentet fra boka; AmS – skrifter 7, Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år.

KONKLUSJONER

1. **Stavkirken på Tengesdal** Den enkleste byggeteknikken er med jordgravne stolper, noe som har lange tradisjoner – helt fra førhistorisk tid. Jeg antar at stavkirken på Tengesdal, som var den første kirken i Bjerkreim, ble bygget slik. Den ble oppført på 1100-1200 tallet og nedrevet i 1360-70 årene. Den var altså i bruk henimot 200 år. Nå vet vi at de jordgravne stolpene råtner i jorda etter hvert og stod neppe mer enn i 100 år. Da mistet konstruksjonen sin side-stivhet, og hele bygget kunne rase sammen under stormvær. Hva ble da gjort? En mulighet var å bygge en helt ny konstruksjon, en annen mulighet var å rette opp bygget med de råtne jordgravne stolpene og avstive bygget – de kunne da sette inn såkalte Andreaskors høyere oppe mellom stolpene. Sikkert er det, at de tenkte som i dag; «Vi gjør det på enkleste og billigste måte». Slik ble bygget forsterket for nye stormer. Sannsynligvis har samme kirken stått der hele tiden, så sant den ikke ble utsatt for kirkebrann. Da måtte ny oppføres.
2. **Stavkirken på Eikeland** Dette var en privatkirke og var bygget for eierne og deres familier – den var derfor ganske liten. Den ble sannsynligvis bygget i slutten av 1200-tallet og nedrevet i slutten av 1300-tallet. Kirken ble bygget i slutten av utviklingsperioden for stavkirker og fikk med seg konstruksjonsforbedringene fra de første kirker. Midtmastkirker gav et mest åpent rom som samlet eierfamilien til de kirkelige handlingene – slik vi ville tenkt og ønsket i dag ved valg av konstruksjon. Jeg antar derfor at denne kirken var midtmastkirke og hadde ingen jordgravne stolper.
3. **Stavkirken på Bjerkreim** Denne kirken ble oppført i 1360-70 – årene. Da var stavkirkene forlengst blitt praktbygg utviklet over tid, med praktfulle portaler, påsatt tak-pryd med mere. Denne nye kirken på Bjerkreim skulle erstatte både kirken på Tengesdal og kirken på Eikeland i bygda og være den nye sognekirken i bygda. Kirken ble reist bare 10-20 år etter Svartedauden, og i Bjerkreim var det nok ingen som kunne ta på seg et slikt byggeprosjekt etter det store mannefallet. Det har ganske visst vært omreisende snekkere som oppførte bygningen. Lokale snekkere og hjelpere har heller blitt nyttet til riving av stavkirken på Tengesdal for å nytte materialer derifra, og å skaffe de øvrige materialene. Jeg vil anta at Bjerkreimskirken både i form og størrelse ble reist med hevet midtrom – som en praktkirke slik vi kjenner flere av våre stavkirker. Det har de omreisende snekkerne bidratt til. Stavkirken på Eikeland har framdeles vært i familiens eie og ble ikke nedrevet før flere år senere.

Hvordan var det i Bjerkreims kirker i katolsk tid?

Kan det ha vært krusefiks, kanskje målte skulpturer av Maria eller andre helgener, plasserte på side-altare? Tepper som kanskje har kledd veggene, og presten, som holdt messe på latin, og hans messeklær og bibelforklaringen som ble holdt på folkemålet. Kirkelyden som stod under hele gudstjenesten, bortsett fra gamle og syke som kunne sitte på benkene langs ytterveggen. Og ikke å forglemme kirkeklokkene som kalla til gudstjeneste og duften av røkelse som fylte kirkerommet. Slik samlet folk i Bjerkreim seg i den tiden til sine religiøse handlinger.

Merknad

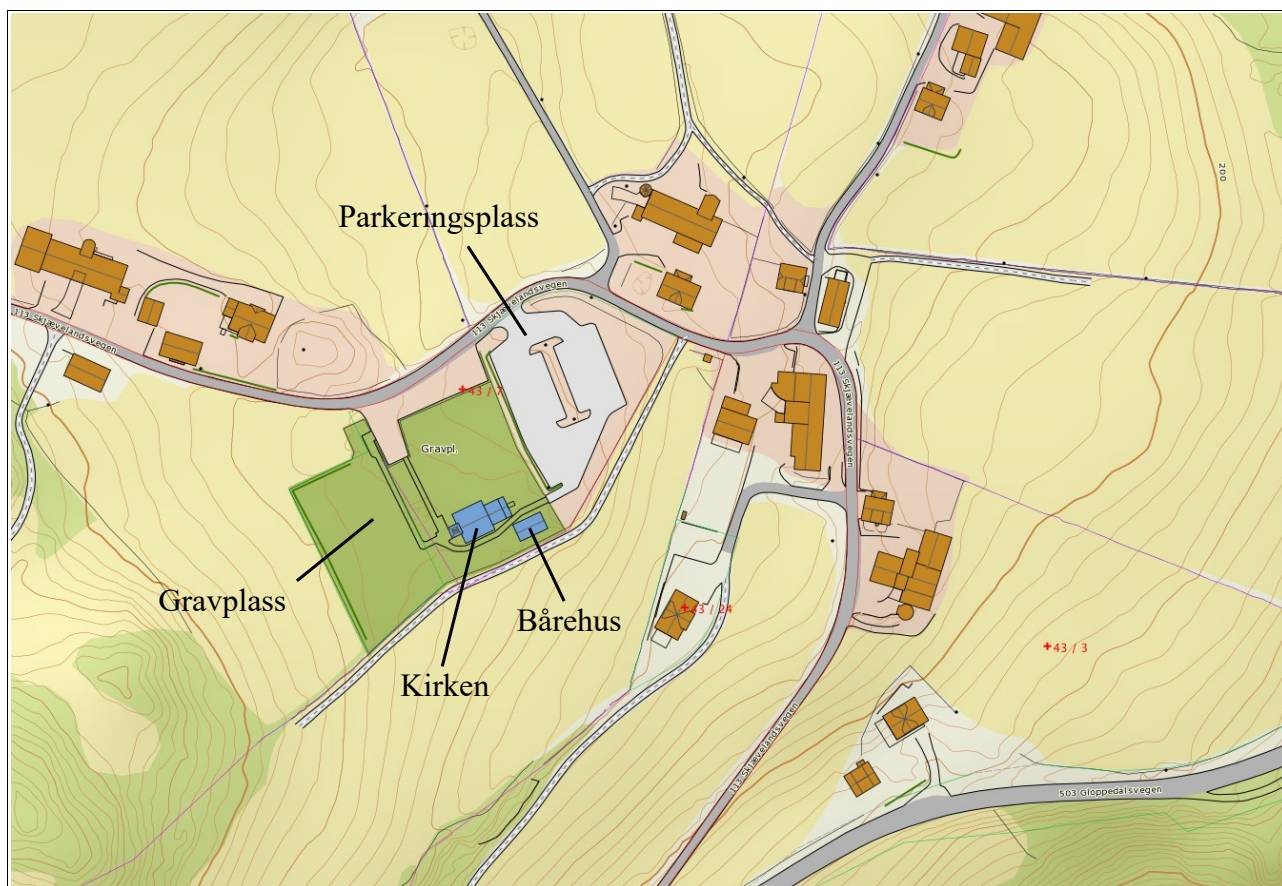
Det finnes ikke beinveges beviser for eksistensen av de to eldste stavkirkene, men likevel er indisiene klare. Derfor har jeg valgt å studere deres eksistens nærmere, se mer om dette senere.

II - Nåværende kirke på Ivesdal

*Kirken vart satt på ny grunn og bygget som en Lindstow-kirke.
Interiørbilder, sett mot alteret og mot inngangsdøra.*

KART FOR IVESDAL KIRKE

Kirken og kirkegården slik dette er i dag.

*Ivesdalsgården med kirken i 1890-årene.
Dette kirkestedet vart valgt etter mye kamp og strid om plasseringen.
Den ble bygget i 1876.*

STRID OM KIRKENS PLASSERING

Samstundes med at kirken ble flyttet til Bjerkreim i 1360-70 årene, blei prestegjeldet nyopprettet: Heskestad, Helleland og Bjerkreim. Dette passet da god at presten bodde på Helleland, selv om Bjerkreim var hovedsokn og tiende fra Bjerkreim var like stort som fra Helleland og Heskestad til sammen. Sem Austrumdal skriver følgende om kirkestriden:

Men i 1820 ble Heskestad fraskilt og lagt til Lund. Dermed tar striden om å få skille Bjerkreim ut som eie prestegjeld til. Folket var lite tent med at presten budde i utkanten av prestegjeldet. Veiene og bruene var dårlige, og det var langt for presten når han f.eks. skulle til Bjordal eller Maudal i sykebesøk. Det vart derfor et stigende krav å få Bjerkreim som eget prestegjeld med egen prest og en ny kirke i Øvrabygda. Men departementet ville ikke gå med på dette, og kommunen hadde heller ikke råd til å bygge en kirke til. Somme beklaga da at kirken ikke hadde blitt flytt til Vikeså da de bygde ny. Det var på tale å legge deler av bygda til andre prestegjeld som Lye og Gjesdal, men herredstyret hadde lite lyst til at bygda skulle deles i to prestegjeld.

Saken om Bjerkreim som eget prestegjeld var nå under behandling i herredstyret mange ganger, og det vart mer og mer enighet om at det måtte bygges ny kirke i Øvrabygda. Men plassen der kirken skulle stå, blei forandra flere ganger. Både på Skjæveland og Espeland er nevnt, og lenge holdt de på Malmei. Departementet hadde visst foreslått Vassbø, men etterhvert stod det mellom Asheim og Ivesdal. Torger P. Asheim baud da gratis tomt for kirken og kirkegården i Monshagen på Asheim, og denne plassen ble vedtatt. Men folk i Espelands- og Eiklands-krinsen ville ha kirken på Ivesdal, og det ble sendt brev til departementet, som etter dette bestemte at kirken skulle stå på Ivesdal. Folk på Asheim og Nordgardene ville nå bygge kirken gratis, dersom den vart stående på Asheim, men kirken ble likevel bygd på Ivesdal i 1876.

Men fremdeles ville de ha Bjerkreim som eget prestegjeld, og i alle fall ville de at presten skulle bu på Bjerkreim. Gardane Fjermedal, Odland og Røysland var funne egnet som prestegarder, men departementet gikk ikke med på noe av det. Omkring århundredskiftet stilna det av med dette arbeidet. Det blei da holdt forskjellige vekkelsesmøter rundt i bygda, og det oppstod og forskjellige sekter som gjorde sitt til at det blei mindre interesse for denne striden.

BYGGING AV IVESDALKIRKEN I 1876

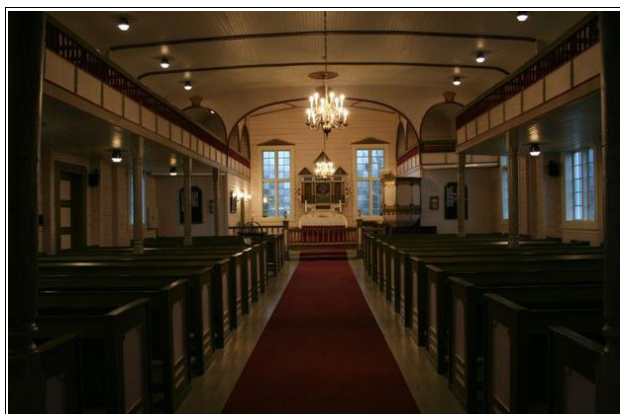
Fra dokumentet; «Extrakt af regnskabet for kapelkirkens opførelse paa Ivesdal» finner vi at det er utbetalt følgende:

• Ole Malmei for materialer	kr. 2000,-
• Tollef Ivesdal for grunn til kirken og kirkegård	« 1600,-
• Maurits Malmei, materialer	« 170,-
• Per Gyland	« 76,-
• Takstein	« 259,67
• Elling Ivesdal	« 46,70
• Tollef Ivesdal for oppførelse av kirken	« 1600,-
• Skyldsettningsutgifter	« 12,-
• Kirkens maling	« 375,-
• Papp og spiker	« 77,60
• Administrasjonsutgifter	« 43,70
• Skyss til presten ved innvielsen	« 13,-

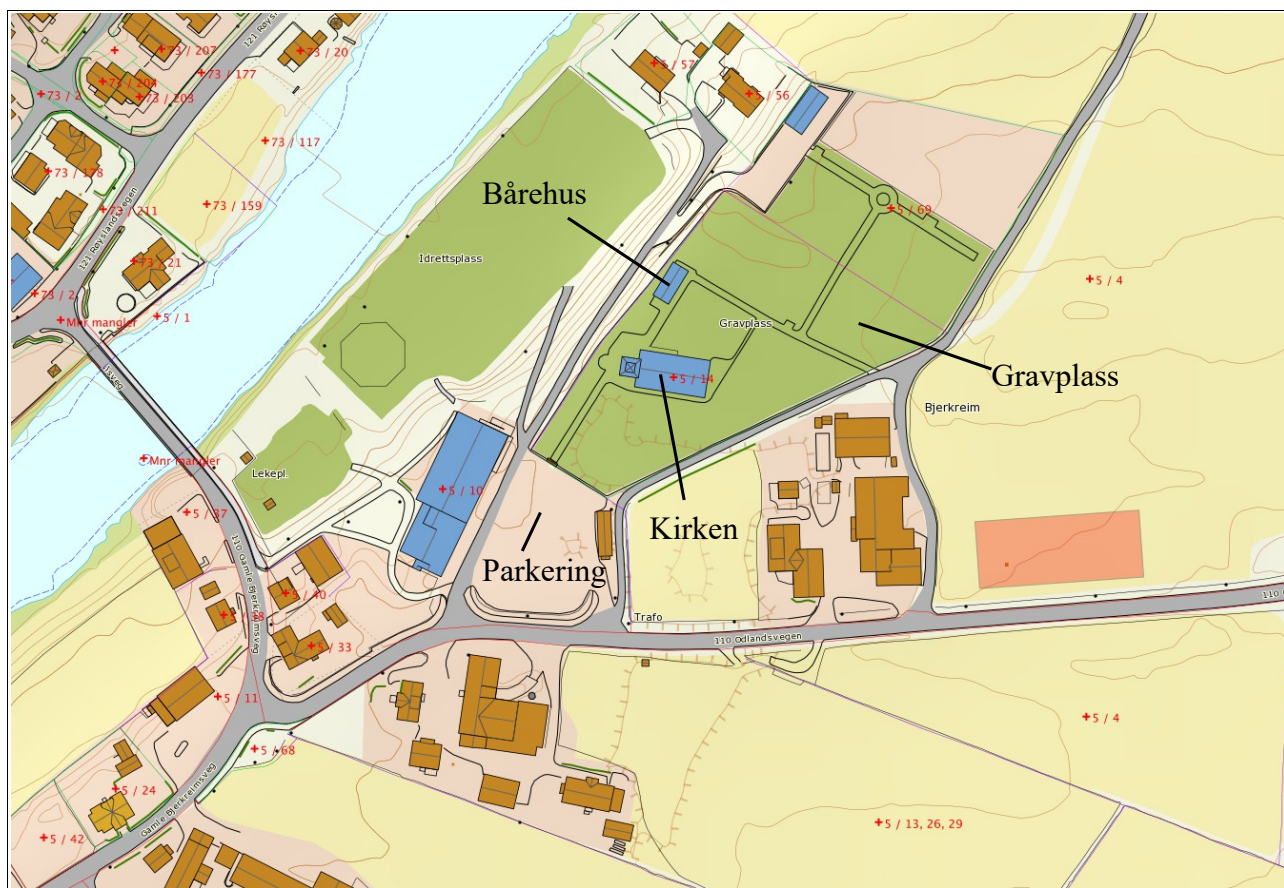
III – Nåværende kirke på Bjerkreim

*Kirken med sitt dominerende tårn ruver i landskapet.
Den vart et stort framskritt i forhold til den lille og trange kirken som stod der fra før.
Interiørbilder, sett mot alteret og mot inngangsdøra.*

KART FOR BJERKREIM KIRKE

Kirken og kirkegården i dag.

*Bjerkreimskirken ca 1900 – 1910.
Taket har teglstein, unntatt øverst i tårnet, som ble tekket med skifer i 1889.*

INTERIØR

*Interiørfoto fra Bjerkreimskyrkja.
Altartavla og bildet i koret er fra den forrige kirke,
- les mer om dette senere i artikkelen.*

BJERKREIMSGARDEN MED KIRKEN

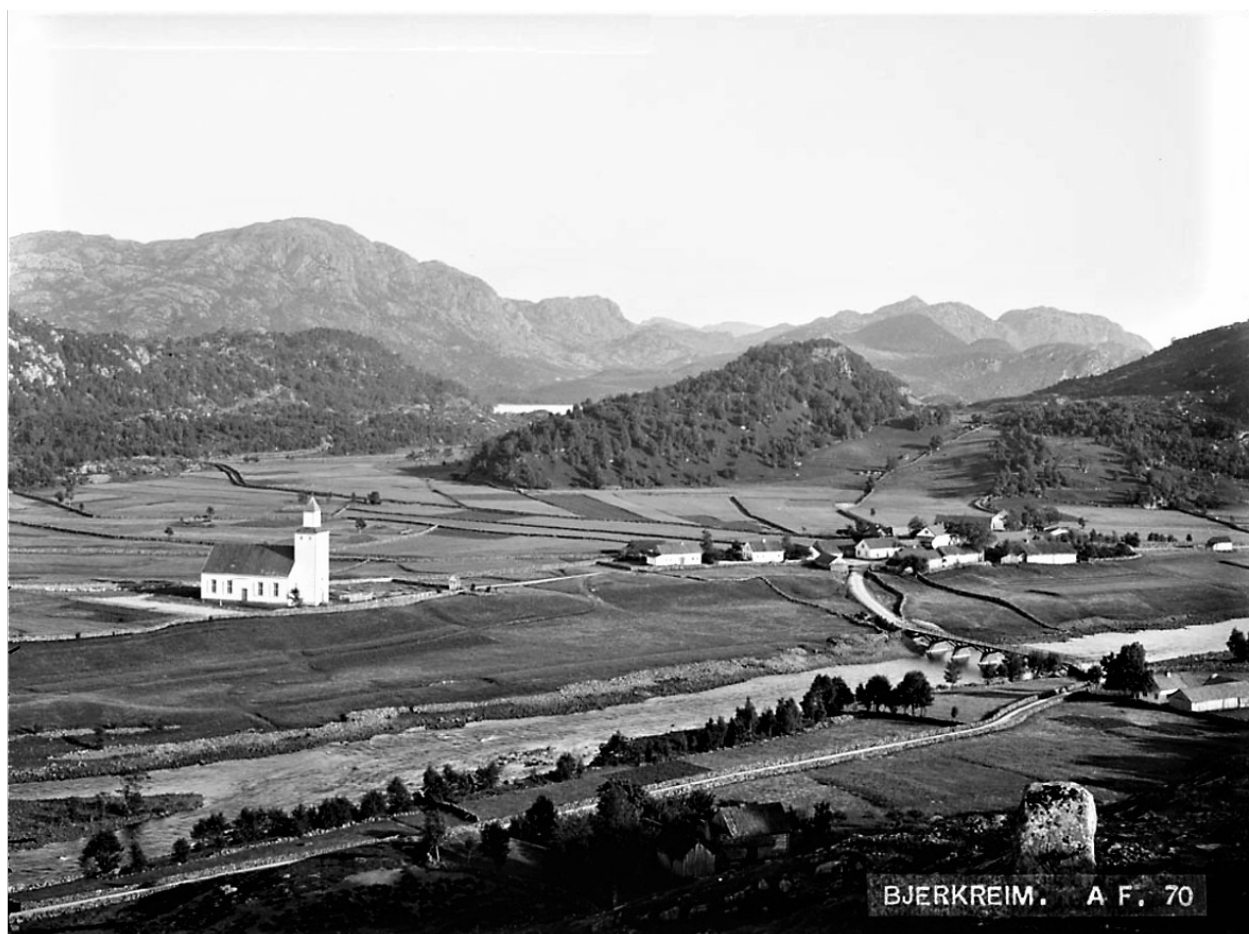

Foto fra 1890-årene

KIRKEN INNVEDIG I 1890-ÅRENE

RESTAURERING OG VEDLIKEHOLD

*Vedlikeholdsarbeid 2008.
Kirken har blitt utbedret flere ganger;
bl.a. i 1935 til hundreårsjubileet, og 50 år senere ved 150 årsjubileet.
Arbeidets omfang, se heftet: «Bjerkreim Kyrkje 1835-1985».*

KIRKEBYGGER TOLLAK TOLLAKSEN GUDMESTAD

Slottsarkitekt Hans Lindstows sin typetegning var malen for mange rogalandskirker i 1800-åra. Lindstow leverte typetegninger til kyrkjedepartementet i 1829. Han kalla det «Utkast til Kirkebygningen på Landet i Norge til Veiledning for de Kirke Eiere som uden Architects Hjelp vil oppføre Kirken hensiktsmessig og med Oeconomie».

På 53 år ble det bygd 43 Lindstow-kirker i Rogaland og Sirdal. Tollak Gudmestad var mester for 13 av dem. Å få ferdig godkjente tegninger fra departementet var lettvint og greit, og de kunne dra nytte av erfaring fra andre som hadde bygd slik kirke.

Tollak var født i 1800 på nordre Hetland, Ognå og døde 1880 på Gudmestad, Nærbø. Han var en norsk byggmester, som er spesielt kjent for å ha bygd flere kirker. Han har blant annet bygd disse kirkene:

- 1832 Helleland kirke
- 1835 Bjerkreim kirke
- 1848 Gjesdal kirke
- 1852 Tonstad kirke
- 1854 Forsand kirke
- 1873 Lunde kirke

BYGGING OG NYE ANSKAFFELSER

Kirkens grunnmur er oppført av Tore Vikesdal og Ommund Lillesvala. Selve kirken ble bygd av byggmester Tollak Gudmestad. Den ble første gang malt sommeren 1841. Det var kommet pålegg fra departementet om at kirken måtte males innvendig, men herredstyret bestemte at kirken også skulle males utvendig, av det som var nødvendig, ihvertfall tårnet. I 1842 omlegges stolestadene (kirkesetene). Det bestemmes da at menighetsmedlemmenes sitteplasser i kirken skulle bestemmes etter størrelsen av vedkommende familiefars gårdsbruk, slik at de som hadde størst matrikkelskyld på sine bruk, fikk plass nærmest mot koret. Dog skulle de som hadde skjøte på sin eiendom, få plass foran dem som ikke hadde skjøte. Husmenn og inderste (folk i pleie) hadde plass i de ved døren nærmeste seter og på galleriene. Denne ordningen, de såkalte faste stolstader, ble overholdt strengt i 40-50 år; men litt etter litt fall den omtrent bort. Det siste støtet fikk den ved en herredstyrebeslutning i 1871, hvoretter «kirkens stolstader skal være fri for alle kirkesøkende».

Fra først av var intet galleri bygget over barnekammeret, heller ikke over prestens sakrest. Herredstyret besluttet i 1844 å søke om at «et galleri eller lem måtte bli opprettet over

barnekammeret i Bjerkreim kirke, og at en trapp fra nordre kirkedør måtte bli bygget opp til dette galleri». Envidere skulle det søkes om, at «en lem» måtte bli opplagt over prestens sakresti og oppført trappeoppgang til det samme. Dette galleri var bestemt til prestefamilien.

I 1858 gir herredstyret bevilgning til flytting av prekestolen; men den iverksettes først 24 år senere, som er foranledet av en ny beslutning i 1882. Like til nyttårsdag 1891 var kirken uten ovner. En del menn utenfor herredstyret henvendte seg i 1889 til dette om anmodning om å bevilge det nødvendige for å anskaffe ovner i kirken. Herredstyret fann imidlertid ikke grunn til å bevilge noe, men oppnevnte siden 13 menn, som fikk ad privat vei å søke innsamlet nødvendig kapital for anskaffelse av ovner. Høsten 1890 fikk herredstyret de listene som innbyggerne hadde tegnet seg for et bidrag ialt 600 kroner. Da herredstyret så at dette foretagende var et alminnelig folkeønske, ble det bevilget av kommunekassen midler til innkjøp av: «varmeapparater for soknets to kirker, nemlig 2 ovner i Bjerkreimskirken og 1 ovn i Ivesdalskirken.» Det tegnede bidrag besluttet ikke å bli innkrevet.

I 1897 bevilges det nødvendige til anskaffelse av tavler og tall til opphengning av salmenummer ved gudstjenesten. Helt nye sitteplasser på galleriene innsettes i 1901, likeså spyttbakker i kirken. Lese om spyttbakker i Bjerkreimskirken:

http://bjerkreim.info/pdf/Ilaat-noe_aa_ha_%20noe_i.pdf

Så lenge kirken har stått har den ikke vært rammet av lynnedslag eller annen nevneverdig ulykke, når det ses bort i fra at øverste del av tårnets tak regelmessig ble ribbet for takstein i vinterstormene, inntil dette i 1889 ble tekket med skifer.

ORGEL I KIRKEN

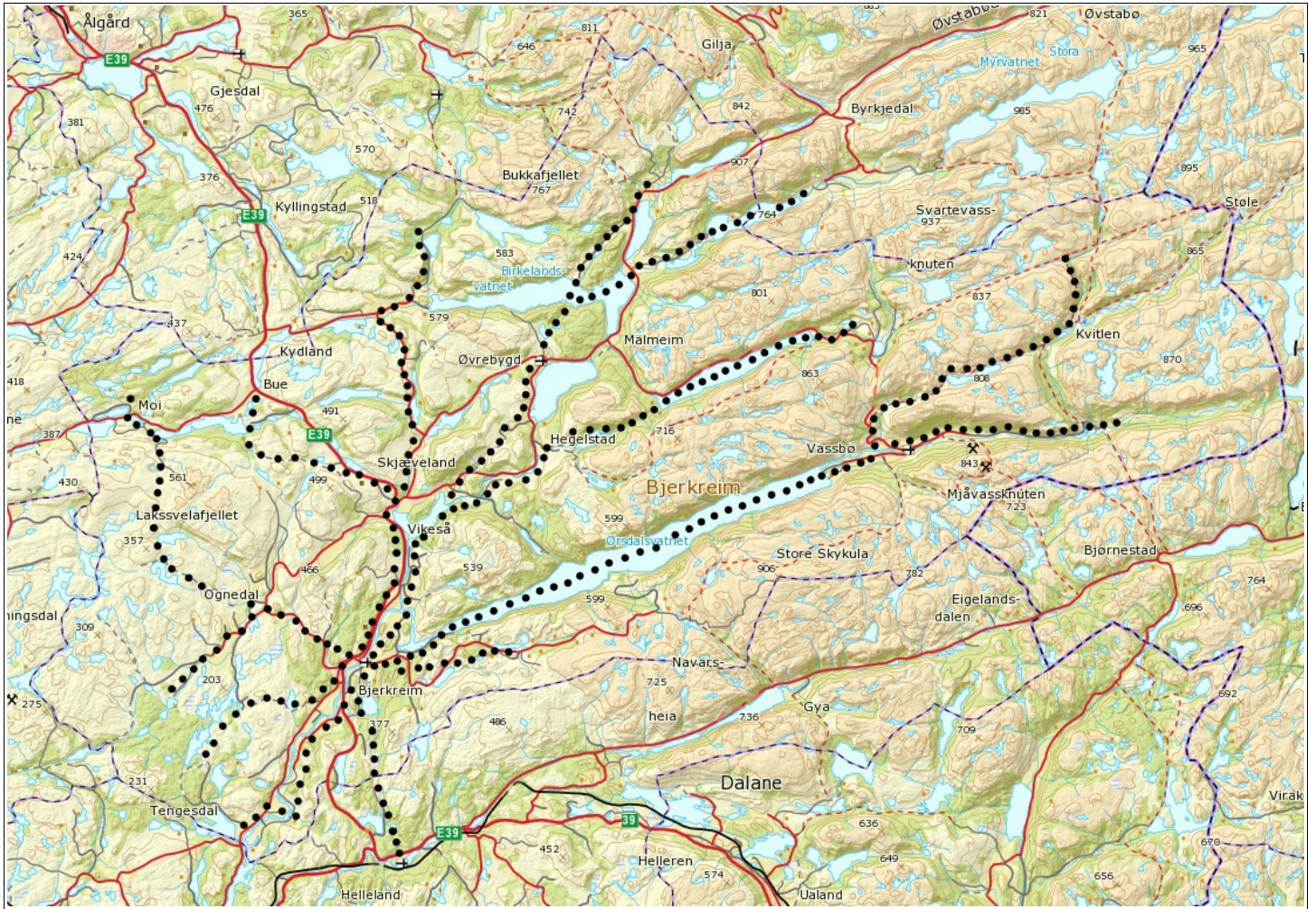

I 1838 behandlet herredstyret en søknad fra orgelbygger David Larsen fra Voss, som for tiden oppholdt seg i Egersund, som tilbød seg å bygge et orgel til Bjerkreim kirke. Formannskapet uttalte at de dessverre måtte avstå siden de hadde hatt så store utgifter de siste 3 år med bygging av ny kirke. I 1905 skrev daværende kirkesanger Gitle A. Birkrem en oppfordring i det norsk-amerikanske bladet «Skandinaven» til utvandrede Bjerkreimsfolk om å yte bidrag til innkjøp av et kirkeorgel til Bjerkreim kirke. I årenes løp inntok bidrag fra en del til et beløp på 700 kroner. Et par hunder kroner kom inn ved ofring i kirken og ved et par basarer. I 1913 hadde banken et beløp av ca 950 kroner. Våren 1913 fikk orgelbygger Torsen i Stavanger oppdraget med å bygge kirkeorgel til Bjerkreim kirke til et beløp av kr. 2150,-, og 1914 var det første gang menigheten hørte dets toner.

PRESTER I DEN NÅVÆRENDE KIRKE

1. **Hans Lund**, 1829 – 1843. – Fødd i Kristiania i 1800, kand. theol. i 1823 og samme året prest. Han vart sokneprest til Helleland i 1829 og prost i Dalane i 1842. Valgmann i 1841. – Søkte seg vekk fra kallet og tok avskjed som prest i 1867, og døde året etter.
Hans Lund vart den siste presten i den forrige kirken av i dag (bygget 1628, nedrevet 1835), og fortsatte sin prestegjerning som første prest i den nyreiste kirken (dagens kirke).
2. **Jens Schmidt**, 1844 – 1864. Fødd 1800, kand. theol. i 1827 og prest i 1828. Han vart sokneprest til Helleland i 1844. Da han etter hvert både så og hørte dårlig, søkte han om og fekk avskjed i nåde i 1864. Døde i 1866.
3. **Gabriel Andreas Heiberg**, 1864 – 1878. Fødd 1814, kand. theol. i 1837 og prest i 1845. Vart sokneprest til Helleland i 1864. Etter søknad fikk han avskjed i 1877. Døde i Bergen i 1879.
4. **Rasmus Elias Marius Lampe**, 1878 – 1885. – Fødd i 1838, kand. theol. i 1861 og prest i 1865. Kom som sokneprest til Helleland i 1878, men søkte seg bort fra kallet i 1884. Døde som sokneprest i Volda i 1888.
5. **Thomas Fasting Hysing**, 1885 – 1896. Fødd i 1838 i Larvik, kand. theol. i 1868 og prest samme året. Sokneprest til Helleland i 1885 og sokneprest til Slemdal i 1896.
6. **Thorvald Egedius Isaachsen**, 1896 – 1906. Fødd i 1861 i Kristiania, kand. theol. i 1885 og deretter i flere år sjømannsprest i Holland. Sokneprest til Helleland i 1896. Søkte avskjed og virket en tid som luthersk prest i Antwerpen. Vart i 1914 sokneprest til Sandvika i Bergen. Han gjorde mye for å forene bønnefolket og misjonsvennene. Kona hans; Valborg Isaachsen var i Helleland i årene 1897-1905 og sendte "brev" til en av de ledende aviser i Holland, hennes hjemland. Her er tatt med tre fortellinger fra Bjerkreim; prestebesøk i Ørsdalen, på Ognedal og bondelivsbilde fra Bjerkreim.
Se her: <http://bjerkreim.info/pdf/Hollandske%20brev.pdf>
7. **Johan Didrik Tande**, 1906 – 1911. F – Fødd i 1869, kand. theol. i 1895 og sokneprest til Helleland i 1906. Søkte seg bort fra kallet i 1911.
8. **Boye Matias Holt**, 1912 – 1916. Var av bondeætt og fødd i Hurum i 1878. Han vart kand. theol. i 1904 og prest i 1905. I 1912 vart han sett til sokneprest til Helleland, og fekk i 1916 lungebetennelse og døde til stor sorg for de mange vennene han hadde fått mellom soknebarna, i den korte tida han fekk virket.
Det som særmerkte Boye Holt mest var hans rettvise godhet og selvstendig tenkning. Av prekene kunne en alltid forstå at han var en mann med vilje. Han var varmhjerta venn med folkeskolen. Ellers var han i mange ting, strevsom både som prest og borger. Mange ting tyder på at dette var et stort presteemne som gikk bort med ham. Han vart bare 38 år gammel.
9. **Bjarne Augén Hexeberg**, 1917 – 1919.
10. **Sigurd Langeland** (Vikar) 1920
11. **Trygve Berg** 1920 – 1923
12. **J. Hodnefjeld** 1923 – 1927
13. **Carl Johan Uhl** 1927 – 1959
14. **Johannes Theodor Hovda** 1959 – 1966
15. **Bjarne Bø** 1967 – 1978
16. **Oddmund Bruntland** 1978 –
17. **Åsmund Steinnes** – 2007
18. **Leif Wikøren Nilsen** 2008 –

KIRKEVEIER I 1835

Bjerkreim-gården vart kirkestedet fra 1360-70 årene. Fra samme tid ble presten boende på Helleland, og det ble en fast gang- og rideveg fra Helleland til bjerkreimskirken. Denne vegstrekningen vart i 1820-årene opparbeidet til den første kjørevegen i Bjerkreim kommune.

Da den nye bjerkreimskirken ble bygget i 1835 var kun «Prestevegen» eneste kjørbare veg i hele kommunen. Alle andre veger var gangstier eller kløv- og ridestier. Kartet ovenfor viser slike stier som ble nyttet som kirkeveger. Vi ser at på de store vatna som; Birkelandvatnet, Austrumdalsvatnet og Ørdsalsvatnet ble det nyttet båtforbindelser.

Den lengste kirkevegen hadde folka i Nedre Maudal, i Homme og i Bjordal. Derfor ble gjerne andre kirker nyttet. Vi vet at folk på Veen og i Maudal gikk over heia til Høle kirke, og i Bjordal over til Tonstad kirke. Dette var nok en gammel tradisjon helt fra den tiden da skipreidekirken var på Tengesdal, med den enda lengere kirkevegen.

Når kirkefolket hadde lang veg, måtte de ha med seg nistemat. Ved Kleppali, i vannkanten til Ørdsalsvatnet, finnes «Kakehelleren» som ørdsølene la maten under når de rodde ut vatnet, og spiste på tilbakevegen. Likedan finnes en heller i «Kakeskartet» på kanten før en går ned til Bjerkreim som folk fra Moi- og Ognedalgrenda oppbevarte sin mat mens de var i kirken.

Det er og kjent at folk fra Jæren kom til Bjerkreimskirken på den årvisse «Moltepreika». Da kunne de kjøpe molter som ørdsølene kom til kirken med. Jærbuene for framom Moi. Etter preika var det gjerne dans på Fjermedalskleiva, som dermed vart møteplass for ungdommen i den tiden, og som senere ofte endte i giftermål.

BARN BÆRES TIL DÅPEN

*Dåpshue fra Birkeland.
Denne kom fra Eik i Ørdsalen og kom til Hegelstad i 1836,
for siden å komme til Birkeland hvor hua ble nyttet som dåpshue i familien.
Broderiet i hua vart siden nyttet som modell til Nordaker sin Rogalandsbunad.*

I den tiden når denne nye bjerkreimskirken ble bygget (1835) var det fremdeles mange gamle skikker som rådde livet til folk. Og som de måtte passe vel på, for å unngå ulykker og vonde hendelser i familien.

Sålenge barnet ikke var døpt, var det hedning, og elden måtte ikke slokna på eldstedet, og det måtte være noen tilstedes som vaka, for ellers kunne barnet bli ombyttet av huldrefolket. Slik en bytting var lett kjennelig på det at han ikke ville trives. Som ei særs trygd for barnet, skulle det, sålenge det ikke var kristna, legges i «dryftetroget». Korn og brød var hellige ting, som den vonde skydde, og dryftetroget vart nytta til dryfting – rensing – av korn, og var såleis den tryggeste staden de kunne legge den vesle hedningen.

For å gjøre staden enda tryggere la de eldstålet attmed barnet til vern mot «dei hulde», og salmeboka også til vern mot det vonde. Det var såleis stor vågnad med å ha barnet lenge heime før det vart døpt, og barna var derfor førte til dåpen så snart det let seg gjøre. To - tri dager gamle barn vart tidt førte til kirken for å døpes. At det var vågelig å reisa den lange kirkeveien med så lite barn, fekk ikke hjelpa. Når barnet var kristna, vart det lagt i vogge.

Når barnet skulle få navn, gjekk ikke dette på slump. Ætte-kjenslen var sterk, og den enkelte hadde lite å seie uten i samhøve med ætta si. Derfor kalla de opp, først besteforeldra, faren sine foreldre først og slik etter faste regler. Før kristendommen fekk barnet navn ved at det vart aust vatn på det. Denne handlemåten gjekk så ved kristendommen over til dåpen.

En skikk som er av heilt kristelig utspring er den, at barselkona ikke fekk lov å gå til kirken før 40 dager etter fødselen og ho slapp ikke inn før presten ved en tale hadde «rensa» henne (grunnet de mosaiske rensings-lover). Skikken helt seg i Bjerkreim til slutten av 1800-tallet.

De som skulle stå fadder til barnet ved dåpen, skulle gi faddergaver. Dette var helst penger. Skikken med å gi faddergaver har vært i bruk lenge før kristendommen og holder seg enda.

SKOLEVESENET

Etter skoleloven av 1816 skulle prestegjeldets skolevesen styres av en skolekommisjon, hvis medlemmer var sognepresten som selvskreven formann, prestegjeldets lensmann, medhjelpere og

valgmenn. Bjerkreim sogn hadde utover i 20-årene og i lang tid 3 skolelærere, og Helleland 2. Begge sognene utgjorde en skolekommune. Gjennomsnittslønnen for lærerne i prestegjeldet de første 10 år var 12 spesiedaler for året og en skoletid av 30-32 uker. Sokneprest Jørgen Meldal foreslo i 1827 at lønnen ble økt til 15 spesiedaler i året men fikk det ikke gjennom.

Skolen ble over alt holdt som omgangskole. Fagkretsen var ikke stor. Det fordres kun lekselesing i Luthers lille kattekismus, og den nylig innførte Pontoppidans forklaring, «Sandhet til Gudfryktighed». De flinkeste elevene fikk dessuten lese i «Bibelhistorie» og ble undervist i skriving og lesing.

I 1826 foretok skolekommisjonen en «total reform» av skoledistriktene for hele prestegjeldet, og året etter ble Bjerkreim prestegjeld delt inn i skoledistrikter og i roder med tilsammen 36-38 undervisningsuker for lærerne.

I 1830 fikk lærerne for skoleklassens regning hver sitt eksemplar:

- Ny- testamente
- Luthers huspostill
- Clausens regnebok
- Kingos storstilte salmebok innbundet i skinnbind og med spenner
- Grunnloven «in quarto»

I 1836 innkjøpes det 3 regnetavler til hver lærer og det bestemmes at lesetiden pr dag skal være 7 timer, unntatt i desember og januar, da skal det leses 6 timer pr. dag. Og lærerne skal begynne mandag og slutte lørdag til den bestemte tid.

I 1837 ble det innkjøpt følgende som fordeles til lærerne:

- 1 1/2 ris papir
- 50 Pontoppidans forklaring av Saxdorf doble utgave
- Herslebs mindre bibelhistorie
- 60 Kattekismer

I 1838 kommer spørsmålet opp om opprettelse av en fast skole i prestegjeldet nok en gang, men det skulle gå hele 17 år før det ble bygget fast skole. Denne bygning vart satt opp på Bjerkreim som første faste skole i bygda. I hele denne tiden hadde sognepresten er viktig funksjon.

KONFIRMASJON

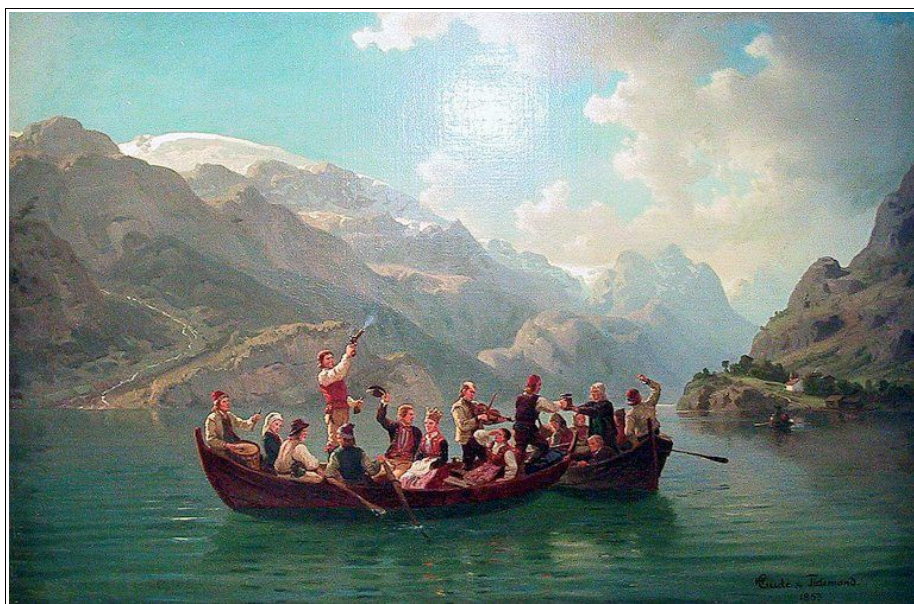
Konfirmant-avhøring, maleri Adolf Tidemann 1854.

I Norge ble konfirmasjon påbudt ved lov i 1736. Det ble lovfestet at alle i løpet av sin ungdomstid skulle konfirmeres gjennom en offentlig eksamen i den kristne tro og en kirkelig innvielse med håndspåleggelse og forbønn. Med påbudet ble konfirmasjonen en juridisk nødvendighet for full inntreden i det voksne samfunn. Ingen kunne tas ut til militærtjeneste, inngå ekteskap, være fadder ved dåp eller vitne i retten uten konfirmasjons-attest. Og dersom man ikke hadde møtt til konfirmasjon innen fylte 19 år, kunne man straffes med tukthus eller gapestokk. Om konfirmanten ikke besto den offentlige eksamen i kirken ble han «attvist» og måtte konfirmeres på nytt neste år.

Grunnlaget for hva konfirmantene skulle kunne, var samlet i biskop Erik Pontoppidans bok «Sandhed til Gudfryktighed». Boken presenterte forklaringer på bibelske tekster, og under eksaminasjonen i kirken skulle konfirmanten være i stand til å gjengi disse ordrett. Konfirmanten skulle også høytidelig gjenta sine dåpsløfter.

Konfirmasjon var tvungen fram til 1912. Da ble konfirmasjonen frivillig, og alle straffebestemmelsene rundt ordningen ble opphevet. I alterboken fra 1920 ble løfte-avleggelsen utelatt og konfirmasjonen ble oppfattet som en ren velsignelse-handling.

GIFTERMÅL

En 1853-versjon av Adolf Tidemann og Hans Fr. Grude sitt maleri «Brudeferd i Hardanger».

Dette kunne vært et brudefølge på Ørsdalsvatnet.

Spelemannen hadde spela brudeslått ut av bryllupstunet, og nå var de på veg til kirken. Etter som de drog forbi gårdene; Kalveskog, Klampen, Dyrskog, Lauperak, Landsdal og Kleppali, ljoma fela og de skaut salutt som fortalte at nå kommer det et brudefølge.

Bryllupet varte i tre hele dager. Første bryllupsdagen kom gjestene sammen. Kjøkemesteren tok imot alle gjestene med ølbollen og baud dem drikke, så vart de bedt inn og sette til bords. Når alle var samla, lyste han bryllupsfred. Andre dagen var det ferda til kirken. Hadde de lang veg, måtte de opp tidlig om morgenen og var ikke tilbake før om kvelden. Tredje dagen var det heimreis. Du kan lese mer om bryllup og bryllupskikker i Sem Austrumdals bok «Bjerkreim» side 298-301.

LIKFERDER OMKRING 1835

Erik Werenskjolds maleri «Bondebegravelse».

Før et menneske vart sjukt og døyde, meinte de gamle, at dette alltid ville bli varsla ved ett eller annen forvarsel. Kom kattugla heim til husa, så varsla ho vondt, og fann de en orm på kirkevegen, skulle det straks bli ført lik etter denne. Låg to strå på golvet slik at de laga en kross, eller et barn la seg på golvet etter et golvbord, så tyda det vondt. De hadde likskjorter og liklaken liggende ferdige, og liksom hadde de til alle tider tørre bord liggende til å arbeide kista av. Ei likkiste skulle de lage ferdig på en dag.

Før liket vart vaska og lagt på likstrå, la de salmeboka på brystet og las «Fader vår» over det. I eldre tider vart liket lagt i kista fullt påkledd, i den døde sine kirkeklær. Grannene vart budne, og de hadde «reitla» med som i bryllup, bare mindre av alt.

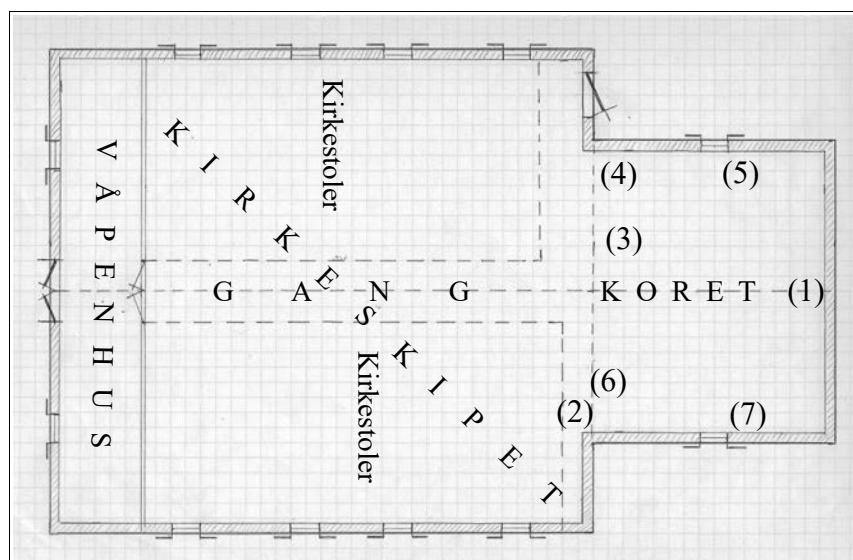
Når kista var attspikret på gravferdsdagen, skulle det settes tre brennende lys på kistelokket. De song liket ut av garden, og på kirkeveg sang de gjennom kvart tun de drog, liksom de spela i bryllup. Det var mange gonger svært travelt å føra lik frå de gårdene som ligg lengst frå Bjerkreimskyrkja. Vegene var ringe, og slo det inn med uvær og uføre, så kunne det røyne på.

De bruka likbåra når et ikke var snøføre. En hest gjekk framfor og en bak for kista, så måtte karene gå ved sida og halda jamvekt. I Ørdsalen måtte de, når vatnet var frostlagt (aldri midt på vatnet), ta over Kalrasheia, ut Austrumdalsvatnet og vidare ned gjennom bygda. I de gamle gravferdene bruka de mye øl, derav gravøl. Det gjekk av og til nokså vilt for seg på vegen til kirken. Det har hendt at det vart slik slåssing, at de førte liket med seg heimatt og.

Ved roing over vatna drukna folk, og i høstmørke og vind, hende det flere ulykker. Då de kom fram til kirkegarden grov de sjøl grava og grov over att, og mange gonger grov de uforsvarlig grunt. Så sang de ei salme, og stod litt med hatten for ansiktet før de reiste heim att. I eldre tid vart grava aldri stelt med. Seinere la somme ei steinhelle på grava, sette opp ei tretavle eller et jernkors. Første gongen det var preik etter likferda holdt presten en gravferdstale over den avdøde. I eldre tider var de alltid redde for at den døde skulle gå heimatt. Et par av alle råda de bruka for å hindre dette, var at de brente sengebosset, og la spadene etter seg i kross på grava.

Slik foregikk allting når den nye Bjerkreimskyrkja vart oppsatt og i lang tid deretter.

IV - Laftet kirke på Bjerkreim

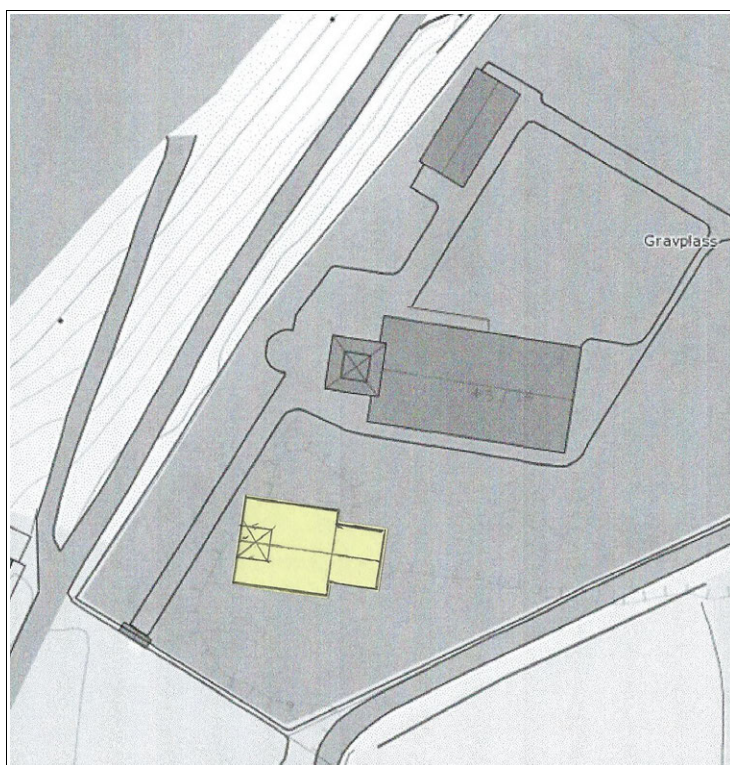

Bjerkreim forrige kirke, slik den trolig så ut – se senere i artikkelen.

Koret var plassen for de kirkelige handlingene.

*Der var altertavlen (1) med alteret framfor, prekestolen (2),
døpefonten (3), prest- og bipestol (4), samt høgsetestoler (5),
klokkestol (kirkesangeren) (6) og stol (7) for de militære.*

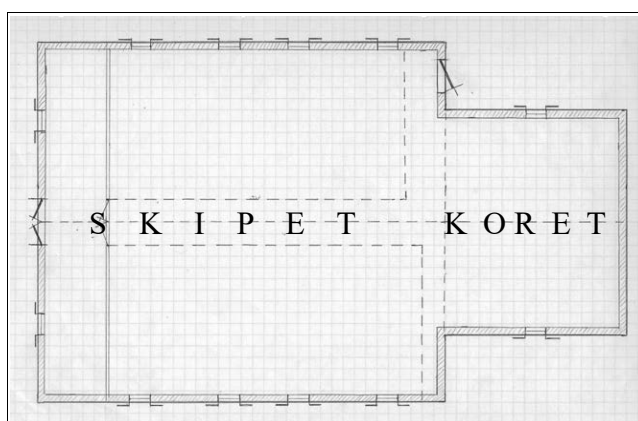
KART FOR KIRKEN PÅ BJERKREIM

*Denne kirken, bygget 1628 nedrevet 1835,
stod omlag midtvegs mellom kirkeporten og nåværende kirke,
på høyre side av gangvegen. Kirken var vendt vest – øst, slik som nåværende kirke.*

KIRKENS STØRRELSE

Denne kirken ble reist på branntomta etter stavkirken som stod der før. Skipet fikk ca. 18 meter i lengde, og ca. 16 meter i bredde. I østre ende kom et påbygg som kor, med ca. 8 meter lengde og ca.10 meter bredde. Kirken hadde ca 400 tettpakkede sitteplasser.

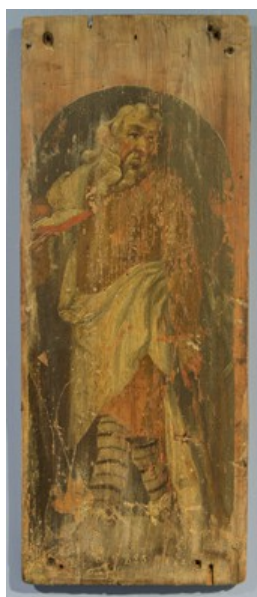
Kirkens grunnplan

*Artikkelen om sitteplasser i kirken er grunnlaget for målene – se kilder bakerst.
Dessuten bilder fra bl.a. Årdal gamle kirke.*

KIRKEINVENTAR SOM ER TATT VARE PÅ

(FINNES UTSTILT PÅ DALANE FOLKEMUSEUM)

Da kirken ble nedrevet i 1835, ble inventaret solgt på auksjon, bit for bit, alt utenom det som skulle tas vare på til den nye kirken. Således kom mye av bygningsmaterialer og innredning ut på bygda. Dalane Folkemuseum har sikret seg en del av dette utstyret. Men det finnes framdeles en stolstadplank på Solbjør og en i Åsen i Bjerkreim, og foruten dette er det tatt vare på noe av en innvendig skillevegg i gårds- og bedriftsmuseet på Aaland Gård, Oremo i Bjerkreim.

Dette kirkeinventaret som er vist her er utstilt i øverste etasje i hovedbygget til Dalane Folkemuseum på Slettebø. Så vidt vites er dette alt inventar fra Bjerkreimskirken som finnes på museet. Øverst til venstre ser vi stolstadplank (stokken som stod ytterst mot gangen i hver kirkebank). Hver plank har sitt særpreg

Helt til høyre er vist et «stolstadhode» fra Christian V sin tid, konge av Danmark og Norge 1670-1699. Dette er helt likt stolstadplanken som finnes i Åsen, men denne har full høyde og annet ornament enn de som er vist her.

Jeg savner gallerifronten som vist i Sem Austrumdals bok «Bjerkreim» side 334.

ET KYRKJEBILDE

*Målerstykke fra den gamle Bjerkreimskyrkja, bygd 1628 og nedrevet 1835.
Bildet er trulig av Gottfrid Hendtzschel.*

Attmed døpefronten i Bjerkreim kyrkje heng eit bilete, eit målarstykke, frå den gamle kyrkja på Bjerkreim som var bygd i 1628 og riven i 1835. Dette bilete har ei interessant og dramatisk historie. Det er måla på ei treplate med motiv om då Jesus metta fem tusen i ødemarka. Det er visstnok måla av den polske kunstmålaren Gottfrid Hendtzschel, han budde i Stavanger i tida 1620-1650 og måla i fleire kyrkjer i Rogaland.

Då dei reiv denne gamle kyrkja i 1835, selde dei omlag alt på auksjon for å få pengar til å byggja ei ny kyrkje.

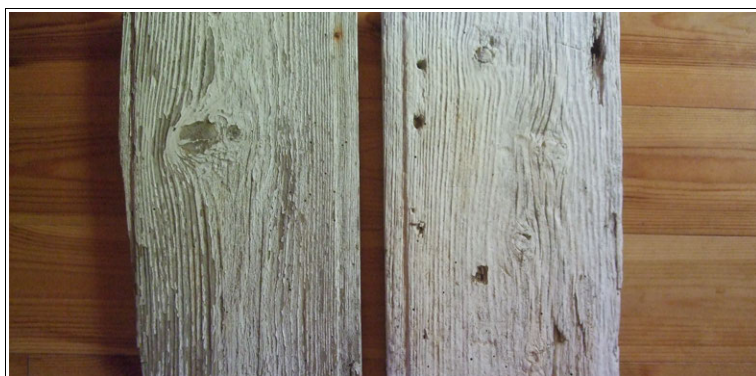
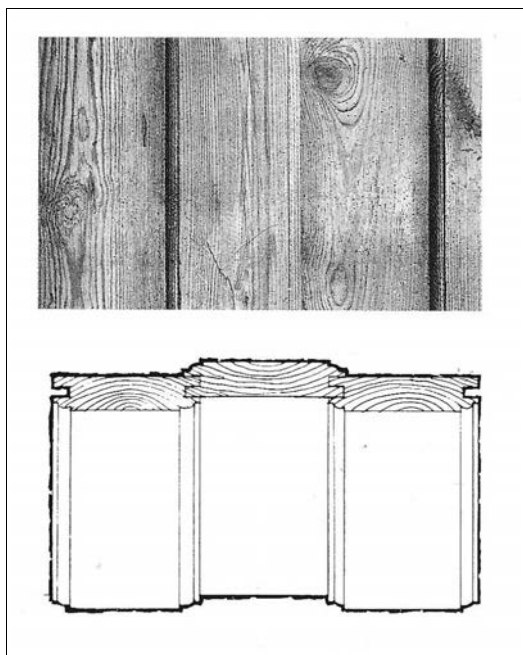
På Vinningland budde det ein mann som heitte Askjel. Han kjøpte dette bilete på auksjonen og sette det inn som bakvegg i eit lite vegg-skåp han laga, og snudde bilete *inn* i skåpet. Nå hadde han ei dotter som heitte Torgjerd, ho vart gift med Johannes Tolleivson Sundvor. Og då ho flytte opp til han, fekk ho med seg dette skåpet som heimefylgje. Men i 1850 brann heimen hennar på Vinningland, der 5 menneske miste livet. Hadde ho ikkje fenge med seg skåpet, hadde bilete brunne opp. – Så hekk skåpet på veggen på Sundvor i mange, mange år, og ingen visste om bilete inni skåpet anna enn folket i huset.

Johannes og Torgjerd hadde ein son som heitte Anders. Han vart skulemeister og fekk sidan garden på Sundvor. Dotter hans, Sirina, gifta seg i 1906 med Torvald Austrumdal. Ein gong han var på Sundvor, fekk han sjå dette bilete inni skåpet. Han såg med ein gong at det var eit verdifullt målarstykke frå den gamle Bjerkreimskyrkja. Han fekk det då og sende det inn til Kunstgalleriet i Oslo, dei skulle friska opp fargane og setja det i stand. Han venta lenge, men fekk det aldri att. Då han spurte etter det, fekk han til svar at dei hadde forlagt det bort og kunne ikkje finna det att. Jaja, så kom det til slutt bort i Oslo, trudde han.

Men så ein gong i 1960-åra kom det melding fra Kunstgalleriet at nå hadde dei funne det att. Så sette dei det i stand og sende det til Torvald Austrumdal, og han gav det som ei gåve til Bjerkreim kyrkje. I den gamle bygdaboka som Sem Austrumdal skreiv, står det eit fotografi av dette bilete *før* det vart sendt inn til Kunstgalleriet. Her syner godt så øydelagt det var (sjå foto ovenfor).

Og så får me vona at bilete heretter får henga i fred i Bjerkreim kyrkje.
Artikkel hentet fra Bjerkreim Bygdablad nr. 7, 1979, og fortalt av Jørgen Skjæveland, Bjerkreim.

DEL AV INNERVEGG SOM ER TATT VARE PÅ (FINNES I GÅRDS- OG BEDRIFTSMUSEET PÅ AALAND GÅRD)

Mellom våpenhuset og kirkeskipet vart det satt opp en skillevegg i vekselpanel. Under kirkeauksjonen i 1835 havnet noe i Åsen som ble nyttet som ytterpanel på husets bakside. Under husets restaurering i 2002-7 ble en del tatt vare på og utstilt inne i huset, og noen ytterbord kom til museet på Aaland Gård. Disse kledningsbordene er altså nå 390 år, hvorav de har stått ute i ca 180 år – altså furu av aller beste kvalitet.

HVA VI ELLERS VET OM KIRKEN

(DETTE BLE NEDSKREVET AV SEM AUSTRUMDAL I 1932)

Denne kirken var etter gamle folks utsagn meget mindre enn den nåværende. Den hadde ingen hvelving, hvorfor man såg like opp til mønet som i en låve. Fra mønet hang det et tau en modell av et orlogsskip. Materialene til nåværende kirke er for størstedelen innkjøpt fra Østlandet, kun en liten del er hentet fra herredets egen skog, vesentlig fra Malmei. Det eneste som vites å være overført fra den gamle kirken, skal være altertavlen. Ivar Moland overmalte tavlen og skreiv inn de bibelsteder som nå står på den.

Denne kirken var uten bordkledning, så nær som tårnet, som var kledd med spon av eik. Stolstadene i denne kirken var vakkert utskårne. De ble sammen med det øvrige materialet bortsolgt ved auksjon til høystbydende. På forskjellige steder i sognet kan man således enda av og til støte på utskårne fjøler, som sies å være levninger av den gamle kirkens stolstader.

Den gamle klokken, som var sprukket, ble erstattet med en ny, støpt i «Gottenborg» i 1834. Så langt Sem Austrumdal.

Det må stilles spørsmål med om ikke kirken var bordkledd utvendig. Det virker urimelig at den ikke har hatt slik bordkledning, i dette klimaet, og at den stod her i over 200 år. Jeg har valgt å tro at den omsider hadde utvendig bordkledning.

KIRKETAKET

Kirketaket er ikke nevnt i 1932, men kirketårnet er nevnt å være tekket med spon. Det må antas at kirken som ny (1628) hadde fått både tårn og tak tekket med spon, samme som var benyttet på den forrige kirken som var gått opp i flammer. Og at den langt senere hadde fått teglstein.

Sandnes teglverk kom i gang i 1783-84. Det er rimelig å anta at taket senere vart tekket med teglstein derifra, og hadde forlengst fått tegl da kirken ble revet i 1835.

PRESTER I KIRKEN

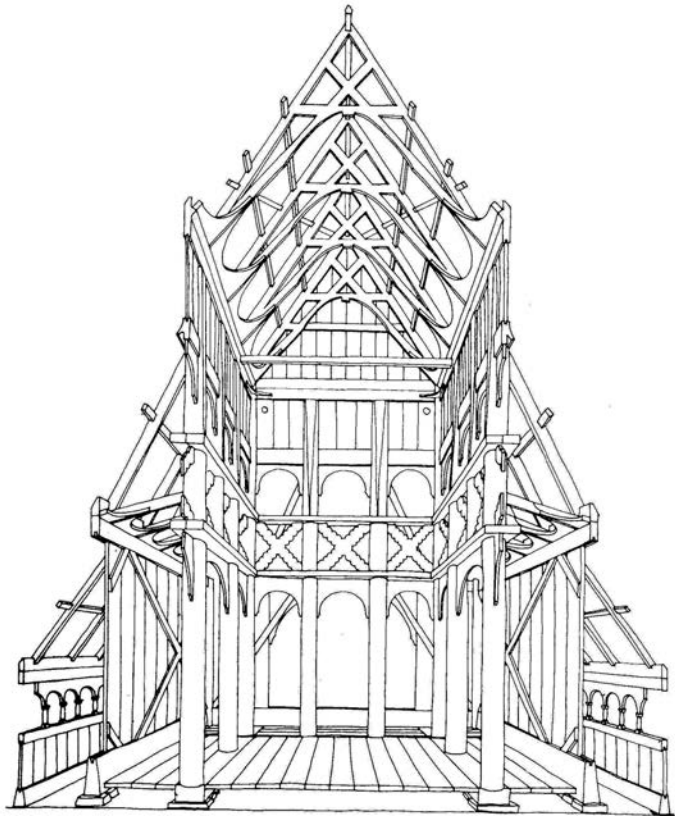
(KIRKEN BYGGET 1628 – NEDREVET 1835)

- Peder Tørgersson** var prest i den forrige kirken som stod på samme sted, og ble altså den første presten i denne nye kirken. I 1629 vart 2 av prestedøtrene, Magrete og Suzanne gift i den helt nye kirken. De vart begge gift med bønder fra prestegjeldet. En tredje datter, Ellin, vart gift med ettermannen Hans Jacobsen i kallet. En son, Tøger, ser det ut for var bonde. Presten hadde i 1629 sak med noen menn fra Bjerkreim om landskylda. Han la fram et gammelt skinnbrev, som han mente beviste at landskylda var større enn landbøndene nå gav. Søksmålet førte ikke fram til noen endring. På fjerdingtinget 1637 var det sak mellom presten og Osmund Eikestad. Det vart avgjort at Osmund og alle oppsitterne senere på Eikestad skulle svare til Helleland prestegård 1 spd. smør, slik som jordeboka tilsa. Peder Tørgersson var sogneprest i Helleland fra 1626 – 39. – Hustruen hans hette Lisebeth. De satt i små kår og hadde mange barn.
- Hans Jacobsen (Hintzholm)**, sogneprest 1639 – 56, var kapellan i Helleland 1629 – 39. Hustruens hans hette, som før er nevnt, Ellin. Selv var han sønn av Sokndals-presten Jacob Hansson og Elisabeth Lauritzdtr. (Lind). Han hadde flere saker med sognebarna sine om tiende-betalingen som bøndene støtt slarva med. Klokker i 1645 var Wermund Andersen (budde på Svalestad).
- Christian Clausson Jæger** (1656 – 1691) var først en liten tid kapellan, før han i 1656 vart sogneprest. – Jæger var svært pågående etter tiende og var trolig lite likt av sognebarna. Han lånte ut penger til folk og dreiv inn pant med hard hand. På tinget møtte han alt i ett med en mengd saker og søksmål. – Han var en rik mann. I Bjerkreims skipreide åtte Jæger (1695) jordegods i Lomeland, Tveita og Netland. Dette var nok pantegods. Inntekter til prestekallet var 65 riksdaler. Presten Jæger fødde mye kreatur på prestegården, og dertil hadde han mange foringsdyr omkring i bygda. Han dreiv med stor arbeidshjelp og leiet eng og markaslått av bygdefolk. Dertil kjøpte han for. Av storfe fødde han: 3 hester, 18 kyr, 4 ungdyr og 7 kalver, og av småfe var det 72 sauer, 8 fjorlam og 5 geiter. Dette kreatur antallet er minst det dobbelte av hva prestegården normalt kunne livberga. – Om sauene skriv presten: «De er lite å lita på; det hender tidt at mesteparten dauer om våren. Folk kan gjerne kalla dem «smale»; fjorlam er snaut så gode som årslam i Danmark». – Presten har således nyttet «tasaforing», slik som viset var i de dager. Til hver gard hørte det jevnt til en «tasagrav» eller «tasahola» hvor dyra vart nedgravet. Jæger døde som honorær pastor i 1696. Residerende kapellan Samuel Olsson Mandal, var hjelpeprest fra 1662. Han var gift 3 ganger.
- Mag. Hans Mortensson Seehuusen** (Johannes Seehusius). Han var fødd i 1666 og sogneprest til Helleland i tiden 1691 – 1712. Som sønn av rikmannen rådmann Morten Seehuusen i Stavanger og Elisabeth Godsen, tok han til på Helleland som den rike mann. Da han døde i 1712 støttet ikke buet hans alle krav. Enka fikk Birkeland til enkesæte, fordi det rette enkesæte, Heskestad, var opptatt av enken etter prest Jæger; Madam Johanna de Crequy dit la Rochie. Hun var av fransk adel, som og navnet syner.
- Anders Bircherod**, 1712 – 1732. Andreas Petri Bircherodius, Comminister Ecclesia Hellelandensis i 1711. Søskenbarn av biskopen. Han vart sett til sogneprest i Helleland 1712. I 1713 er det et skriv fra bispen Jens Bircherod til sognepresten i Helleland med rettledning i føring av «Ministerial- eller Kirkebøger». Fra dette året har Bjerkreim kirkebøker. Presten Bircherod var lenge sjuklig og døde i 1732, og vart gravlagt i Hellelandskyrkja. Enken, Dorthe Andersdotter Toldorh, levde mange år etter, og døde i 1775.

6. **Søren Meidell**, 1732 – 1756. Severinus Gerhardi Meidel var fødd 1697 og døde 1756. Han vart gravlagt under alteret i Helleland kirke. – Meidel gav i 1750 opp inntekter for kalle til 366 riksdaler.
Lauritz Hansson Ørn var hjelpeprest i Helleland 1741 – 46.
Abraham Sørensen Meidell var hjelpeprest hos faren sin 1748 – 50, da han døde ugift.
Bendiks Kristofferson Sunnmør var gift med Anna Borse Sørensdatter Meidell og var hjelpeprest hos svigerfaren og for ettermannen 1750 – 71.
7. **Rasmus Wibye**, 1756 – 1761, vart i 1729 huskapellan hos presten Anders Bircherod, deretter i 1733 sogneprest i Jostedalen og i 1741 sogneprest til Klepp. Vart i 1756 sogneprest til Helleland og døde som prost i Dalane.
8. **Niels Andreas Wibye**, fødd 1732, vart i 1760 sett til andre hjelpeprest hos faren. Da faren døde vart han «ved Guds hjelp og hans salvedes naade» så heldig å bli farens ettermann. Han var sogneprest i Helleland 1761 – 1788. Prost i Dalane.
Salve Lihme er nevnt hjelpeprest i Helleland i 1774 og senere. Var etterpå til Innvik, død 1802.
Johan Andreas Stuve er og nevnt kapellani Helleland i 1784 og framover til 1792.
Inntekter i kallet i 1771 var 190 Rdr.
9. **Peder Michael Diurhuus** har tent som prest i tiden mellom Wibye og Reiner: 1788 – 91.
10. **Gerhard Henrich Reiner**, 1790 – 1823. Fødd 1750, vart kand. theol. I 1778 og gjorde deretter to reiser til Kina i «Det Asiatiske Compagnis» tjeneste. Han vart sogneprest til Helleland i 1790, og døde som prost i Dalane i 1823, 73 år gammel. – Prost Reiner var rasjonalist og en streng og bråsinnt mann, som holdt god tukt på kirkelyden. Han tålte ikke at sognebarna hadde annen mening enn presten, og var derfor hard motstander av Hans Nilsen Hauge og vennene hans. Rolf Hetland, Ålgård har i 2016 skrevet en lang og fyldig avhandling om denne presten. Rolf har gjennom mange år samlet opplysninger om denne uvanlige presten som bodde i prestegården på Helleland i 33 år, og som etterlot seg en rekke historier og skriftlige beretninger fra folk som besøkte prestegården. Rolf kommer nå med en samlet framstilling om alt hva vi kjenner til om denne mannen – og det er ikke lite! Det er således første gang vi får en samlet oversikt av hele prestens virke – og da gjennom denne artikkelen.
– Se: http://bjerkreim.info/pdf/prest_gerhard_henrich_reiner.pdf
11. **Jørgen Meldal**, 1823 – 1829. – Fødd 1780, vart kand. theol. I 1799 og prest i 1806.
Sogneprest til Helleland vart han i 1823 og døde som sogneprest til Asker i 1838.
Denne presten var en ivrig opplysningsmann.
12. **Hans Lund**, 1829 – 1843. – Fødd i Kristiania i 1800, kand. theol. i 1823 og samme året prest. Han vart sogneprest til Helleland i 1829 og prost i Dalane i 1842. Valgmann i 1841. – Søkte seg vekk fra kallet og tok avskjed som prest i 1867, og døde året etter.
Hans Lund vart den siste presten i den forrige kirken av i dag (bygget 1628, nedrevet 1835), og fortsatte sin prestegjering som første prest i den nyreiste kirken (dagens kirke).

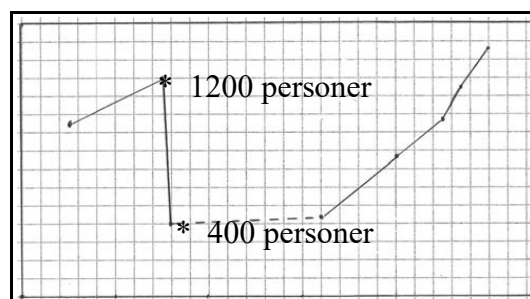
V – Stavkirke på Bjerkreim

Denne brann ned i 1628

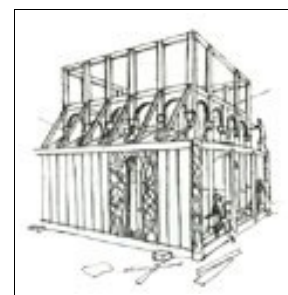
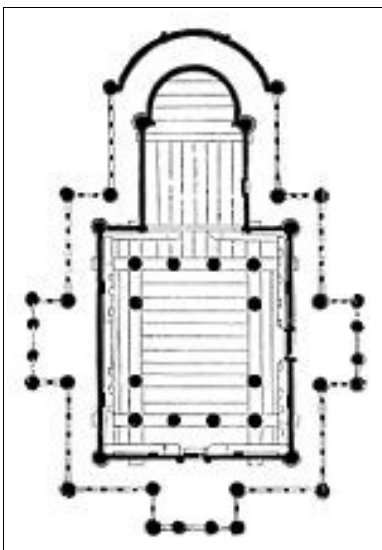
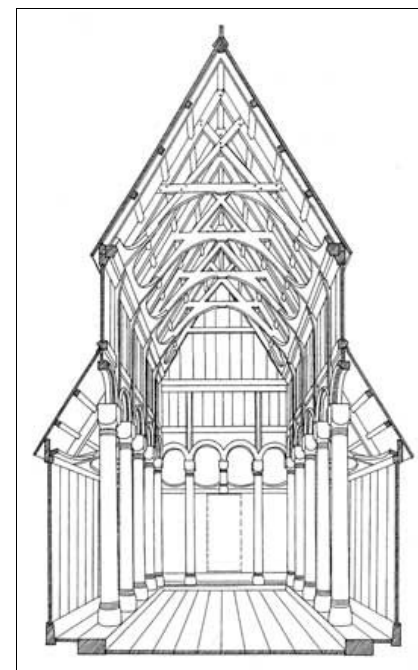
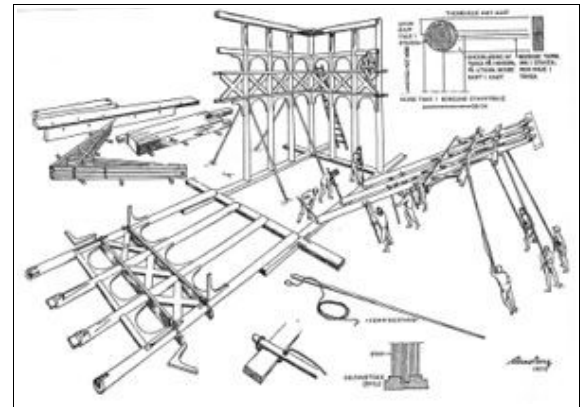
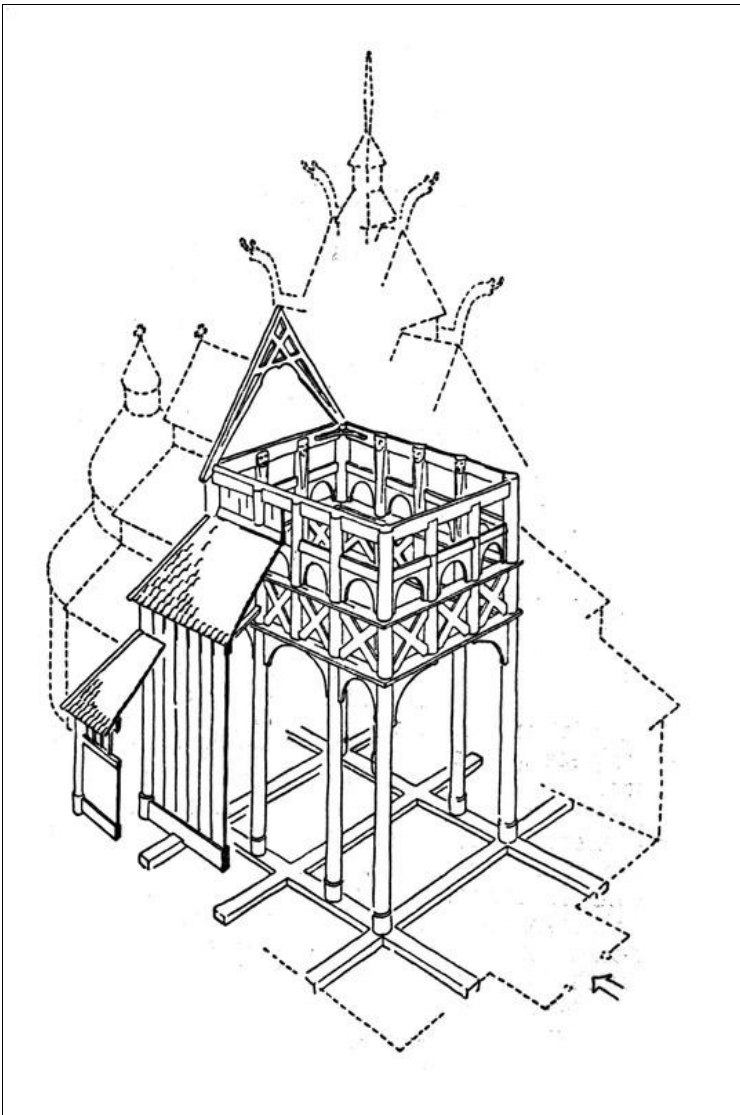
Den første kirken som ble bygget på Bjerkreim var en stavkirke med hevet midtrom. Dette var i 1360-70 årene, kun 10-20 år etter Svartedauen. Den skulle erstatte både høgendiskirken (privatkirken) på Eikeland i bygda og skipreide-kirken på Tengedal. Svartedauen hadde sopt bort 2/3-deler av folket her i Sør-Rogaland, og lagt mengdevis av garder øde. Nå var det bare godt 400 voksne innbyggere igjen i skipreidet.

BEFOLKNINGSUTVIKLING I BJERKREIM

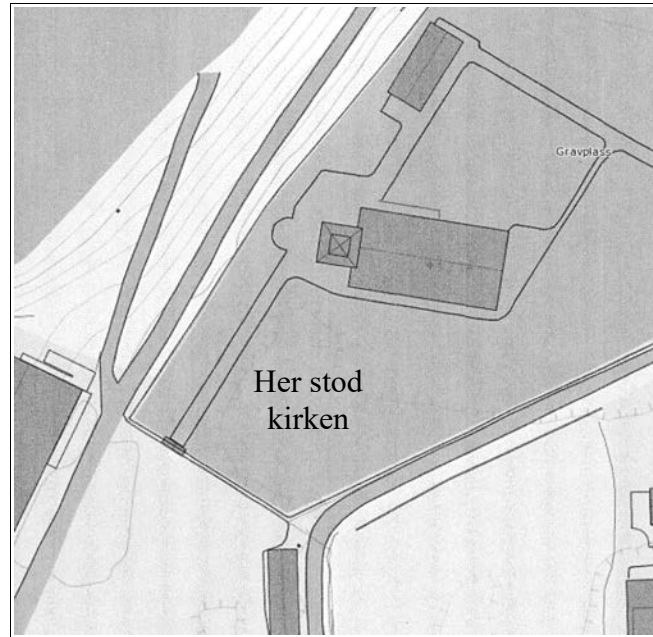
*Befolkningsreduksjon i Svartedauen 1349.
Først på 1500-tallet økte befolkningen igjen, og
i slutten av 1600-tallet til samme antall som før Svartedauen.*

BYGGING AV STAVKIRKER

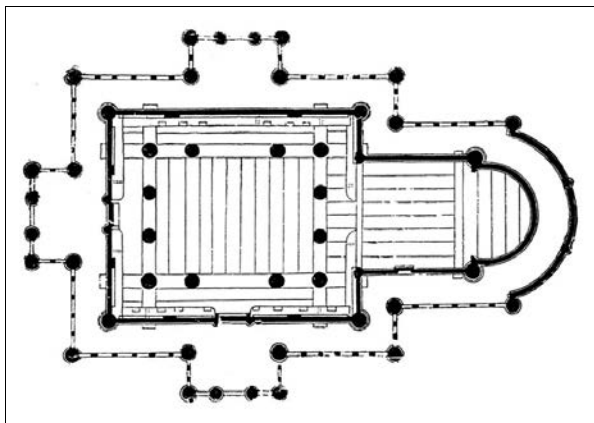

Til materialer ble det nyttet seinvokst furu unntatt eik for de nederste stukkene. Alle deler ble bearbeidet på marka før de vart oppreist.

HVOR STAVKIRKEN PÅ BJERKREIM STOD

GRUNNPLAN

Dette er grunnplanen av stavkirken slik den mest sannsynlig har sett ut med et hevet midt-rom.

Det vart nå innkjøpt grunn til den nye kirken på Bjerkreim – ingen kirker stod på bygsla jord, og det ble anlagt en kirkegard omkring kirken og et gjerde deromkring. Mange av de gamle ferdsellinjene møttes på Bjerkreim. Fra nå av var alle kirkelige handlinger i Bjerkreim samlet på ett sted. Med utgangspunkt i de to forrige stavkirkene, på Tengesdal og på Eikeland i bygda, ble nemlig Bjerkreim det mest sentrale stedet for alle. Presten ble fra nå av (1360-70) boende på Helleland, og dermed kom en ny ferdsellinja til, som senere ble betegnet «Prestevegen» fra Helleland til Bjerkreim. Bjerkreim var dermed blitt et enda viktigere knutepunkt.

Kirken var vendt med inngang mot vest og alteret mot øst. Kirken ble ganske visst utvidet når befolkningen igjen økte.

Denne kirken brann i 1628 men den ble bygget opp en ny, på samme grunn, som en laftet tømmerkirke som stod til 1835, da nåværende kirke ble bygget. Det har således stått tre kirker på Bjerkreim; en stavkirke, en laftet kirke og nåværende kirke.

Sem Austrumdal har skrevet om katolisismen og reformasjonen som gjengis:

Katolsk kirke fram til 1536

Da kristendommen var offisielt innført i landet, galdt det å få reist kirker, minst en for hvert skipreide. – Der er to merkeår i landet for kirkemengder i mellomalderen, det er ca 1150 og 1350. I 1150 var den første kirkenøden rettet på. Fra den tiden vart det flere og flere kirker, og rett før Svartedauen (1349) var det vorte et reint uføre med alle kirker, kapell og kloster. Det kostet store penger og mye pliktarbeid å holde alle husa i stand, og mer og mer bondejord saug presteveldet til seg, og prestesekken vart aldri full. – Så kom Svartedauen og sopte bort ca 2/3 av folket, og la mengdevis gardar øde. Var det vondt før, så vart det nå rådløst å holde så mange kirker. Prester hadde dødd i mengder under sotta, og mange kirkesokner stod uten prest og var folketomme. Men den katolske kirken klarte seg til reformasjonen i 1536.

KIRKEN SOM ÅNDELIG MAKT

Av katolske prester kjenner vi bare til en med sikkerhet. Dette var Sigurd Ivarson som er nevnt i et diplom (skinnbrev) fra 1429. Han budde på Helleland og betjente Bjerkreimskirken.

Det gjekk sent før kristentrua vart godtatt og akseptert blant almuen, og å vende seg fra hedenskapen til kristendommen, og slik var det også i Bjerkreim. Derfor gjaldt det fyrst og fremst opplæring i kristenlæra. Prestene sin hovedoppgave var: å «telja trua» for soknebarna sine. Den katolske kirken i Norge var derfor i virkeligheten lenge en «misjonskirke». – «Å telja trua» vil si å lære kirkelyden det grunnleggende i kristenlæra, som var «credo» (truvedkjønning), «pater noster» (fader vår) og senere «ave Maria». Opplæringa skjedde ved å «lese først» og la tilhørerne få tid til å ta det opp att for seg selv og festa det i minnet. Husk at folk hadde godt minne i de dager, før blad og bok fikk ødelagt det.

Credo og pater noster skulle alle voksne folk kunne seie fram på latin; men samstundes skulle de vite hva det betydde på morsmålet. – Barneopplæring var pålagt foreldrene, og tilsyn med og ansvar for at dette vart gjort, hadde faderne (5 voksne folk, som av presten var hørt i kristenkunnskap eller gikk god for). Dette at barneopplæringa var lagt til heimene hadde stor oppsedende tyding, og den læreplikta var ikke bare i navnet; stor bot vart pålagt dem som forsømte seg. Om en ungdom med normale evner i 15 års alderen ikke kunne credo og pater noster, fikk han en bot på 3 ører sølv brent. (kring 1300-tallet var det en vanlig årslønn for en ungkar).

Preken vart vanlig framført på landsmålet, men sakramentene vart i kirken ordlagt på latin. Det er her at: «hoc est corpus meum in nomine patris, filii et spiritus sancti» ble av noen skjemtegauker til: «hokkus pokkus fili okkus».

De mest sentrale hendelsene i bibelsoga fortalte presten fra prekestolen, så kirkelyden kunne følge med, og særskilte dramatiske hendelser gikk inn i folkesjela.

Stor makt over folk hadde kirken gjennom sakramentene. Disse var følgende 7: dåp, konfirmasjon, skriftemål, nattverd, ekteskap, ordinasjon og den siste oljen. – Det var særleg skriftemålet som førte folk i kontakt med sjelesørgeren (presten), og kirken fikk gjennom dette stor makt, samstundes som det var ren sjelehygiene at folk fekk tale i full tiltru med Guds tenar om syndene sine. Alle som var kristnet og hadde fylt 7 år, var skyldige til minst en gang om året, helst i langfasten, å skrifte syndene sine.

Dødssyndene var opphav til alt ondt, disse var: hovmot, gjerrighet, vellyst, vrede, overspising, religiøs latskap og misunnelse. Å ligge i en slik hovedsynd, stengte synderen ute fra himmelriket, om han fastet og gav almisser aldre så mye. Det heter i et hyrdebrev: «Hver den som lever i noen av disse syndene uten å skrifte eller bøte for dem, og han har høve og livskraft til det og dør uskrifta, han farer til Helvetet.» At folk hadde stor redsel for følgene av en uskrifta og ubetalt dødssynd, er rimelig, og mange gods fikk kirken under seg på det viset.

Reformasjonen 1536

Styrken ved den katolske kirken var den harde kirketukta som sammen med stødighet i formen gav orden og aktelse og skapte tradisjon. Den vesle kristendommen, som lot seg praktisere i hverdagslivet, når sømmelige hensyn skal tas til dette liv, vart systematisk innøvd og nøye knytt til tid og sted, og det gav en orden i kirkestellet som bare tradisjon makter.

Den nye læra som nå vart påbudt hadde som første oppgave å bryte sunt det gamle formveket, og vart derfor ens tyende med rot og plagsomt skvalp i det som var tilvendt gjennom mange ættled. Dertil kom mangel av prester, og med uvitenhet og uvilje hos disse fikk de ikke respekt i folket. Det sunne bondevettet reagerte hardt mot dette vannstellet, denne ukyndige fingring med alt det som fra gammelt av hadde vært hellig (sakralt). Det var derfor litt om senn gjennom mange mannsaldre at allmuen vart «reformert».

PRESTER I DENNE KIRKEN ETTER REFORMASJONEN

1. **Knud Ormson**, son av Orm på Årstad (nevnt 1519), og etter mangt å dømme av Bjerkreim-slekt. Han var godvenn med mange av sognebarna sine og ettergav dem landskyld og lot dem få tilbake flere gårdparter som hørte kirken til. Dette høver godt med at han var godvenn med Jon Guttormsen, superintendenten (biskopen); de var begge slepphente, når det galt gammelt kirkegods. Det er godt å forstå at de hadde liten akt for «statskuppet», og fann det rimeligere at bøndene og ættene fikk tilbake jordgodset, enn at staten tok det. Biskopen Jon Guttormsen lot bøndene bli selveiere, noe som førte til at de Vassbø kalla opp Jon og siden Johannes og Johan. Joen vart mye brukt på Vassbø. Etter alt å dømme var denne Knut Ormson en konservativ sjel som både av oppfostring og opplæring hørte gamletiden til – og solide slektsrøtter fra soknefolket hadde han. Han døde i 1585.
2. **Peder Michelsen**, kapellan ca 1568 og sogneprest til Helleland ca 1585 – 1626. Han skal etter kallsboka ha vært prest i 58 år. Det er ikke utrolig at denne presten var av dalbuætt. Kona hans var i det minste fra bygda, da ho hadde flere nære venner her. – I ufredsåra 1611 reidde presten ut en soldat sammen med Jacob i Sokndal. I 1604 måtte lensmann Svein på Hetland børe 30 Riksdaler, då han i prestegården hadde stukket presten med en kniv. I 1616 hadde lensmann Willatz Gardsson på Vikesdal stevnet presten inn for domkapitlet i Stavanger for ukvemsord. Presten emeritus (uttent) Peder Michelsen ble gravlagt i Helleland 1627.
3. **Peder Tøgersson** var kapellan på Helleland i 1610, da han er stevnet inn for domkapitlet, fordi han i 1607 uten løyve var stukket fra det forrige kallet sitt i Bygland. Han vart samme året skyldt for å være far til et barn, som mora drep og derfor vart henretta. Han nekta farskapet og fridde seg fra søksmålet. I 1623-1624 vart han og utlagt som far til et barn, som Barbro Eivindsdatter åtte. Denne skulinga vart han frikjent for, da mora hadde utlagt 2 barnefedre.. Peder Tøgersson var prest når kirken brann i 1628. Han var sogneprest på Helleland fra 1626 til 1638, altså 10 år i den neste kirken som vart reist på Bjerkreim – dvs. den forrige av den som er nå. Du kan lese mer om ham i kapitlet: IV – Forrige kirke på Bjerkreim.

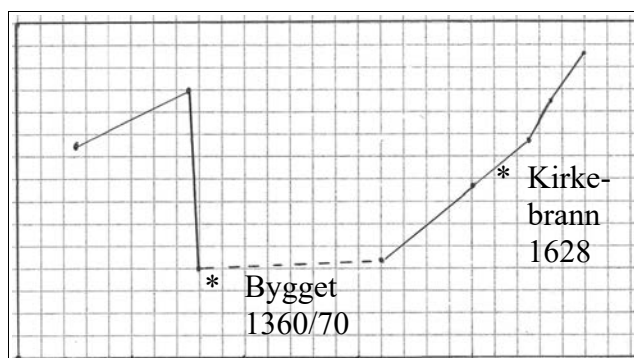
INVENTAR OG ORNAMENTER 1620

Denne inventarlista vart oppsatt 8 år før kirkebrannen og lyder således (ordrett):

1. 1 forgylt kalck och dish weier – 37 1/2 lodt (kun Stavanger Domkirke hadde større)
2. 1 Kaabber kar forgylt (forgylt kobberkar)
3. 1 Nye Messehagell aff sort prentett fløyel (fløyel messehagel)
4. 1 gammel Do aff Drask (damask messehagel)y
5. 2 Messestager huer med en stang wden pibber (lysestaker)
6. 1 Nye Alterdug – 1 Wnderdekke aff lerreth (alterduk og lerret)
7. 2 Jernstager – 1 Røgelse Kar (jernstenger og røkelsekar)
8. 1 Lychte – 1 dansk Bibell – 1 psalmebog (lykt, bibel, salmebok)
9. 2 Klocker – 1 liden Korkklocke (kirkeklokker og korkklokke)
10. 1 Kiedell paa 5 qtr. – 2 Kiedell paa 1 qtr. (kjeler)
11. 1 Kiedell at berre Tierre udi (tjære kjel)
12. 1 gammel Brumkiedell (varmekjel)
13. 1 glas Flache – 1 timmeglas (glassflaske og timeglass)
14. 2 Stijer (steger)
15. 1 Pergamentzs Breff paa fire Kierkens Jorder som ere Gaasseland, Steensland, Solberig, och Husethofft.

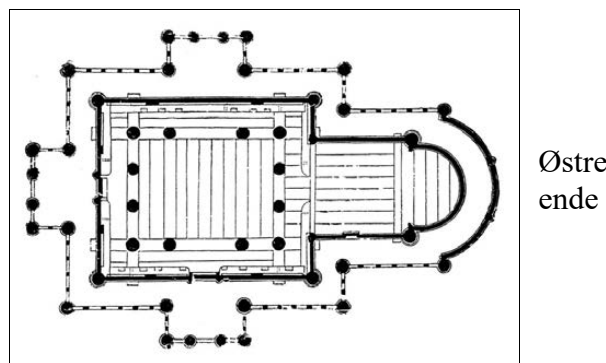
BEFOLKNINGSGRUNNLAG NÅR DENNE KIRKEN STOD

(KIRKEN BYGGET I 1360/70 – BRANN 1628 = CA 260 ÅR)

*I disse 260 årene ble ganske vist kirken utvidet.
Når det skjedde vet ingen, men i løpet av denne tiden
hadde befolkningen i Bjerkreim skipreide
økt fra ca 400 til godt og vel det dobbelte voksne personer.*

Sannsynlig utvidelse av kirken, for den økte befolkningen, var ved utvidelse av skipet i den vestre enden. Kirken ble gjort lenger.

SKULESTELLET ETTER REFORMASJONEN 1536

Det var ikke godviljen det skortet på hos styresmaktene i København når det gjekk seint med å få gjennomført reformeringa av kristendommen og dertil få istand et skulestell for alt folket. Det skortet på penger, og brukende folk til prester, klokkere (degner) og skulemestere. Den ene etter den andre resolusjonen kom fra København, men biskopene kunne lite gjøre. Det eneste opplæring var kristenopplæring, men fag som lesing og skriving – for ikke å tale om regning – var ukjent for folk flest.

I de største byene fikk de nå etterhvert opprettet folkeskole og tilsett lærere, men utover bygdene vart lite og intet gjort. – Det som det mest stod om var brukelige dekner (klokkere) til å ta seg av opplæringen, for skulle de få folk med noe lærdom, måtte de tilby et rimelig levebrød. Til slutt etter mye mas (tiende-striden) vart det enighet om at bøndene skulle yte 2 nottunger korn av hvert mannsverk til skule og klokke («degnespannet»). – Etter hvert fram gjennom 1600-tallet fekk vel alle kirkesogner klokkere, men slett ikke av den kvalitet som påbudet krevde: «Sognedegnen skal undervise det unge Bondefolk udj Børnelærdommen, Catechismo, en Sinde om Ugen, udj Sted og Stund, som Sognepresten dennem forskriver. Alle Landdegne skulle herefter lære Børnelærdommen, og dersom de dertil ikke er bekvemme, da maa de og ikke være Sognedegne.»

Klokkere tilsatt etter 1739 måtte avlegge høytidelig muntlig ed på sin læregjerning i den kristne tro.

KLOKKARER I BÅDE BJERKREIM OG HELLELAND

1. **Wermund Andersson**, degn i 1645, bodde på Svalestad.
2. **Jon Rasmussen** er nevnt degn i 1696 og senere. Han budde på en husmannsplass under prestegarden.
3. **Olav Asbjørnsson Gjedrem**, tilsett 1715 og nevnd gamel-deggen i 1758. Han døde da 86 år gammel. Han hadde fra 1750 hatt støtte i tjenesten av sonen:
4. **Asbjørn Olavsson Røysland**, degn 1750-59.
5. **Peder Kjetilsson Kalveskog** er nevnt degn i 1759.
6. **Olav Asbjørnsson Røysland** er degn i 1771 og senere. Lønnes var 20 Rdr.
7. **Vermund Hansson Ramsland**, tilsett 1787 og i 1812 54 år gammel. Han stod i tjenesten til 1840, da han således er 82 år.

KLOKKER I BJERKREIM ETTER 1840

1. **Andreas Ramsland**, 1841-53. Fekk enda i 1845 lov å bu på Helleland mot å yta fattigskatt til Bjerkreim. Vart i 1853 tilsett som lærer ved den faste skolen på Bjerkreim, men vart samme år suspendert.
2. **Skule Torsteinsson Lomeland**, tilsett i 1853, men fekk i åra 1854-55 permisjon for å søke Holt seminar. Vikar Andreas Thommasson Aarestad.
3. **Stueland**
4. **T. Tvedt**
5. **Kvammen**, tilsett 1897.
6. **Gitle A. Birkrem**, tilsett 1900.
7. **Andreas Øgaard**, tilsett 1919.
8. **K.G.M. Bjerkreim**, tilsett 1939.
9. **Lars Apeland**, tilsett 1963 inntil død 1987.

VI – Stavkirke på Eikeland i bygda

Denne stavkirken var en såkalt høgendiskyrkje (privatkirke). Den vart sannsynligvis bygget i siste del av 1200-tallet, og ihvertfall før Svartedauen (1349), og nedrevet i slutten av 1300-tallet. Denne kirken finnes det ingen beinveges beviser for, men Sem Austrumdal har i boka «Bjerkreim» fra 1932, gitt en omfattende begrunnelse for dens eksistens. Vi følger hans tankeverden og begrunnelser, men med en del omskrivninger til dagens språkbruk.

Sem Austrumdal

Ættesamfunnet

Fra først av hørte jorda ætta til, men etterhvert som samfunnet skilte seg mer fra det opprinnelige ættesamfunnet, overtok stat og kirke, men uten at ættedannelsen dermed mistet sin struktur og funksjon i bygdelivet.

Da økonomisk makt og rådvelde bare kunne grunnes på jordeiendom og rett til å skrive ut skatter og naturalytelser, så vart konge og kirke etterhvert store jordeiere. Det lot seg gjøre ved makt, bøter og gaver. Men hoveddelen av jorda var alltid i ætta sin eie, selv etter at ættesameiet hadde endret seg til bygsling, der leilendinger for en viss landskyld bygslat den jorda som jordeieren ikke selv satt på.

Det som særmerker denne jordsoga, er den storveges sedvanebruken som fra høvdinger hadde fått sin lovform, og som i den eldste norske lovboka nevnes med odelsretten. Etter odelsloven som var formet gjennom årtusen, var jorda sikret ætta, ikke for den enkelte, annet enn som ledd i ætte-organisasjonen. – Skulle stat, kirke og senere storkarer få rådvelde over jorda og gjøre folk til trellande leilendinger, slik som i andre land, måtte ætte-jordlova omstøtes – og det vart aldri gjort. Den norske folkelagnad gjennom sagatiden, mellomalder og dansketiden er derfor en tydelig funksjon av ættene, og den vokster og myndighet som holdt den levende.

Av storætter i Bjerkreim Skipreide synes det å ha vært to som holdt seg ved makt etter svartedauen (1349) og enda omkring reformasjonen (1536) åtte ca. 2/3 av jorda i skipreidet. Den ene var Lokk-ætta i Øvre-Tenxodale (nord-bygda), og den andre Anund-Gjermund ætta i Nedre-Tenxodale (sør-bygda). Desse ættene åtte langt inn på 1600-tallet jord og jordparter både i og utenom skipreidet, slik som over Jæren og Karmsund og østover til Vest-Agder. Dette syner at det er storætter som i si tid har vorte spreidd over Rogaland og Vest-Agder.

Kirkestellet

Hvordan var kirkestellet før svartedauden? Om dette leder kildeskriptene ingenting beinveges. Første gang Bjerkreim kirkesogn er nevnt er i et diplom fra 1388, og jord vart fyrst tillagt kirken i 1403-07, da 19 mmtb (verdi) i Bjerkreim-gården vart innkjøpt fra odelsbøndene.

Men om kildene ikke direkte gir vitne om kirker og kirkestell, så er det mange indirekte vitnemål, som gir god rettledning og visshet om hvor kirkene har stått. – Av særsvært bevistygde er her

den måten kirkegodset er spreidd omkring i skipreide. I katolsk tid låg det støtt mye kirkegods til kirkene – ingen kirke stod således på bygsla jord. Først var det nå selve kirkegården, jamt en stor og gild gard i sentrum av grenda; dernest kom prestegården og gårder nærme ved og til slutt utgarder, mye tileignet gjennom bøter og ved testament og gaver til «salohialpar og bønahaldz».

Det eldste kirkegodset i Bjerkreim melder ikke kildene noe beinveges om, hvordan det var kommet under kirken. Men dette eldste godset syner tydelig to sentra, i geistlig eie, som peker ut begge kirkestedene.

Nedre grend (omkring Tengesdal): Tengesdal, Netland, S. Røysland, Hustuft, Helland, Berland, Gåsland, Steinsland, Gravdal, Solbjør og to huder i Sleveland. – På Tengesdal har skipreide-kirken stått. Så nær tingstaden at de kunne ringe med kirkeklokkene, når tinget var satt, som skikken var, og lova tilsa.

Øvre grend (omkring Vikesdal): Vikesdal (3 parter), Skjæveland, Birkeland (Øygaard), Y. Kalveskog med Dyrskog, Landsdal, Eik, Brattebø og Vassbø. – En plass mellom Vikesdal og Eikeland har stått en stavkirke. Dette har vært en høgendiskirke (privat-eid) holdt oppe av en stormannsætt, som var spreidd over hele skipreide. Her er en gammel tradisjon at det har stått en en kirke på Liknes. Denne staden passer svært godt da nevnte ætt satt på alle gardar omkring.

Med hensyn til yngre kirkegods gir diplom fra 1300-tallet og frametter greie meldinger om ymse kjøp, mageskifte, bøter og testament.

Så langt Sem Austrumdal sin utgreiing.

HVOR I ØVRE GREND STOD DENNE PRIVATKIRKEN?

Kirken antas å ha stått på Liknes (se øverst på kartet).

Når denne kirken ble bygget stod det allerede en stavkirke på Tengesdal. Kirken har blitt plassert mest mulig sentralt i den øvre grenda i Bjerkreim skipreide, og ikke på Vikesdal hvor hovedeierne hadde sin bopel. Dette vitner om at myndighetene nok også har hatt et ord med i plasseringen.

Eiendommer som tilhørte kirkeeierne var som sagt; Vikesdal (3 parter), Skjæveland, Birkeland (Øygaard), Y. Kalveskog med Dyrskog, Landsdal, Eik, Brattebø og Vassbø. Ferdslinje fra vest; framom Berland til Skåredalen ved Ørsdalsvatnet.

STAVKIRKEN PÅ LIKNES PÅ EIKELAND

Liknes var en sentral plass for en stavkirke da den ble bygget, ca 1250 – 1350.

Vegen fra Vikedal gikk forbi Birkeland (Øygard) til vannkanten av Hofreistæ.

Dertil ville alle fra Nord-gardene lett kunne komme over land eller med båt. Vi vet at det allerede i vikingtiden var brukt faste ferjeplasser. Da gikk ferdselelen ofte vannveien. Den sikreste overfarten var at det alltid fantes 2 båter, alltid en på hver side av elva. Dermed var det først en rotur over for å hente den andre båten, og ro begge tilbake, og så ro over med den som ble hentet. Det gav to ekstra roturer, men hva betydde vel det i forhold til at en alltid kom over elva når en ønsket.

HVOR STOR VAR DENNE KIRKEN

Her må vi nok ty til Sem Austrumdal og hans utlegninger. I 1250 var folketallet (menn og kvinner) ca 960 personer i hele Bjerkreim Skiprede. I 1348 var folketallet økt til ca 1200 personer. Da stavkirken på Eikeland ble bygget var altså folketallet et sted mellom 960 og 1200 personer i skipredet. Kanskje de regnet med halvparten i Øvre grend, altså ca 500 voksne personer.

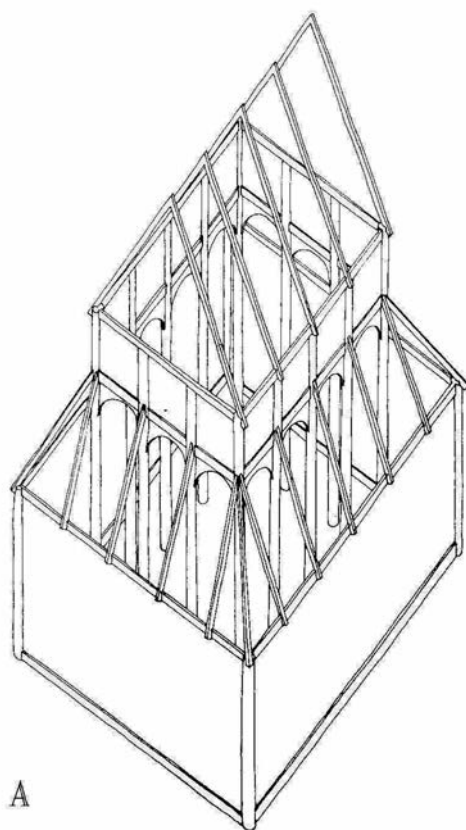
Nå vet vi at i katolsk tid var det ikke sitteplasser i kirken, alle måtte stå. Det var kun de mest ærverdige som fikk plass inne i kirken, resten måtte stå utenfor. Og i en slik privat-kirke var det selvfølgelig eierne og deres nærmeste som hadde forrang.

Og vi vet at den nye kirkeloven av 1851 krevde at kirkene skulle romme 3/10 av menigheten. Kanskje dette gir et spor på kirkens størrelse også den gang. I så fall skulle kirken ta imot 150 stående kirkegjengere, og de fleste måtte nok stå utenfor, det vil si at de stod utenfor i svalgangen som gikk omkring hele kirkebygget. Tar vi dette som utgangspunkt og ser på mål for noen av de gjenstående stavkirker i dag, var kanskje kirkens grunnflate med svalgang neppe mer enn totalt ca 40-50 m². Det vil si at denne kirken var blant de minste av stavkirkene – rimeligvis.

Kirken hadde ett kirkerom med kor i enden, bygget helt i stavkirkekonstruksjon (stående planker i veggene) og et klokketårn ved siden av kirken. Kirken hadde inngang mot vest og sideinnganger fra svalgangen både på nord og sørsiden. Taket var dekket med spon og kirken hadde ingen vinduer, kun åpne glugger som slapp inn noe lys. Halvmørket ble opplyst fra lysesaker og oljelamper. Disse medvirket fint i den religiøse stemningen som preget hele gudstjenesten.

VII - Stavkirke på Tengesdal

Dette var skipreide-kirken for «Tenxodale Skipreide» bygget på 1100-1200 tallet og nedrevet i 1360-70 årene. Dette var første kirkebygget som ble oppført her i Bjerkreim kommune. Kirkebygget ble plassert på Tengesdal siden tingstaden stod der og var bygdas samlingsplass. Gravplassen ble også anlagt her, men ikke ved siden av kirken, mer om dette og kirken nedenfor.

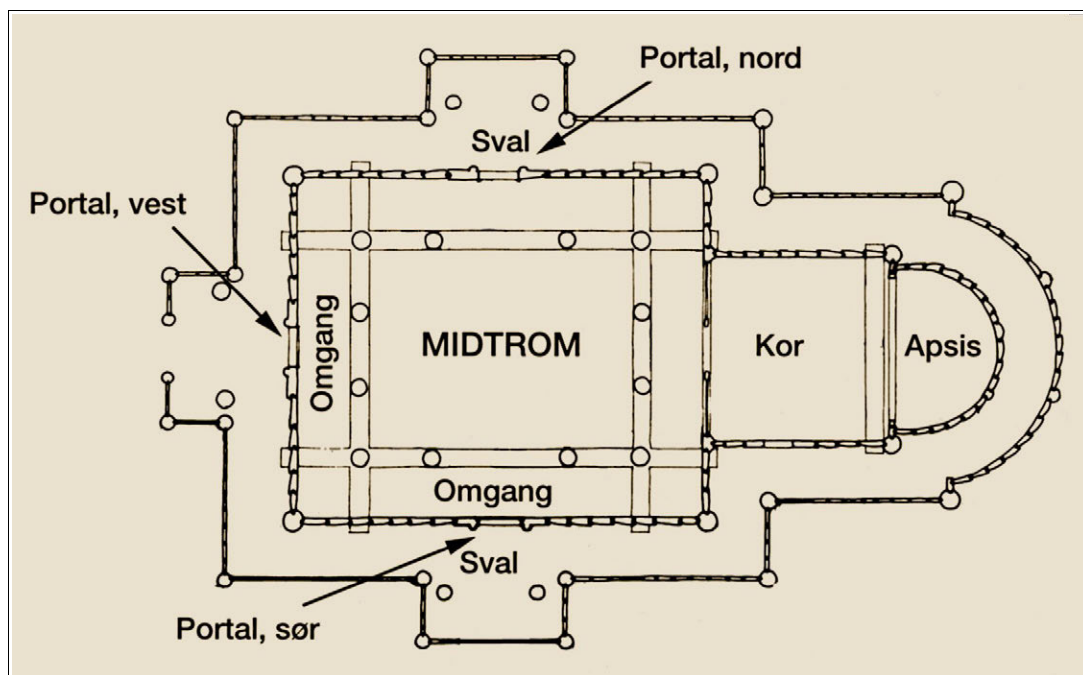

Den første kirkebygningen som ble oppført i Bjerkreim hadde jordgravne stolper. Kirken hadde mest sannsynlig hevet midtrom, som gav en opphøyenhet til det sakrale som foregikk der inne. Kirken var i bruk henimot 200 år, og ble ganske visst ombygget under tiden.

GRAVPLASSEN PÅ AGNAFEDET

Da Agnafedet (se kart over Tengedal nedenfor) ble oppdyrken for noen år tilbake, viste det seg at et ganske avgrenset område var langt mer fruktbart enn for det oppdyrkede området ellers; – dette kan bare bety at det har ligget en gravplassen her, og gitt den fosforholdige jorda. Området var så stort at det ikke kan dreie seg om enkeltstående henrettelser, men var en markert gravplass i kristen tid. Dette må ha vært gravplassen til stavkirke på Tengesdal.

GRUNNPLAN AV EN TYPISK STAVKIRKEKONSTRUKSJON

De fleste eksisterende norske stavkirkene ble reist i årene 1150–1350. Det ble kanskje reist så mange som 1000 stavkirker i mellomalderen. Alle trekirker ble før reformasjonen (1536) oppført i stavkonstruksjon, høyst en eller kanskje to små kirker ble bygd av laftet tømmer. Lafteteknikken er i Norge en yngre teknikk enn stavkonstruksjon. Det store antallet stavkirker fantes særlig i mindre befolkede områder som fjelldalene og skogsbygdene, og i fiskevær på øyene og mindre fjordarmer. Ellers ble det bygget steinkirker.

Sem Austrumdal

SKIPREIDETS ALDER

I Heimskringla (skrevet på 1220-tallet) er det sagt at Håkon den gode (konge 918-961) let landet rutes opp i skipreider så store at de kunne reide ut (røste ut) til landvernet et velbudd skip med fullt mannskap, utstyr og mat til 2 – 3 måneder. Denne skipsflåten var kalt for leidang. Et skipreide skulle gå så langt inn i landet som laksen gikk lengst.

Rogaland var fra gammelt av kløyvd i to halvfylke: Rogaland nord om Boknafjorden og Rogaland sør om Boknafjorden. Grensen gikk i fjorden og langs Tau-elva. Hvert halvfylke var kløyvd i 2 deler, og de 4 delene vart så kløyvd i 8 skipreider, slik at Rogaland fikk 32 slike.

I tidsrommet 1358-1390 har det foregått en nyordning av skipreidene. Det er fra denne tiden at Bjerkreim Skipreide skriv seg, før den tid nevnes skipreidet «Thænxadale» (Tengesdal), og gikk til sjøs ved Tengsareid, der leidangskipet lå. Enda i dag heter et sted «Bjerkreims-stø» nede på Tengs, der hvor reidsla vart samla fra gardene langs Tengs-elva, fra Vinjavatnet (garden Veen) i nord til Markgrovhølen under Bjordalsfossen i øst. – Det var heller ikke på Bjerkreim at tingstad og kyrkja fra gammelt var å finne; dertil vart administrasjons-senteret først lagt omkring 1380-åra.

Fra 1347 finnes det et makeskifte der flere gardar er nevnt som liggende «i Eikundarsundi ok Thænxadale». Det er her sagt at Kjelland, Egerøy, Svindland og Sletthei ligg i Eikundasundi og at «Gæiterheim øystra» (Holmen) ligg i Thænxadale. I 1429 er nevnt Bjerkreim sokn i Thænxadale, og i 1442 er en semje gjort på «Thenxudall». Dette syner at etter gammel vane er Tengesdal enda

møteplassen, selv om «Biarkreimz skipræidho» første gang er nevnt i 1407. Tengesdal var den gamle tingplassen i området.

Så langt Sem Austrumdal.

KORT OPPSUMMERING

Då kristendommen vart offisielt innført her i landet (ca. 1050), gjaldt det å få reist kirker, minst en i hvert skipreide. – Det er to merkeår her i landet for kirkemengder i mellomalderen, ca. 1150 og 1350.

Omkring 1150 var den første kirkenøden rettet på. Fra den tid av ble det fler og fler kirker, og i begynnelsen av 1300-tallet var det reint for galt med alle kirker, kapell og kloster. Det kostet store penger og mye pliktarbeid å holde alle husa i stand, og mer og mer av bondejorda saug presteveldet til seg, og prestesekken vart aldri full. – Så kom «Svartedauen» (1349) og sopte bort 2/3-deler av folket her i Sør-Rogaland, og la mengdevis av gardar øde.

Var det vondt før, så vart det nå rådlaust å holde så mange kirker. Prester hadde dødd i mengder under sotta, og mange kirkesokn stod både prestelause og folketomme. Mange av kirkene vart derfor nedlagt.

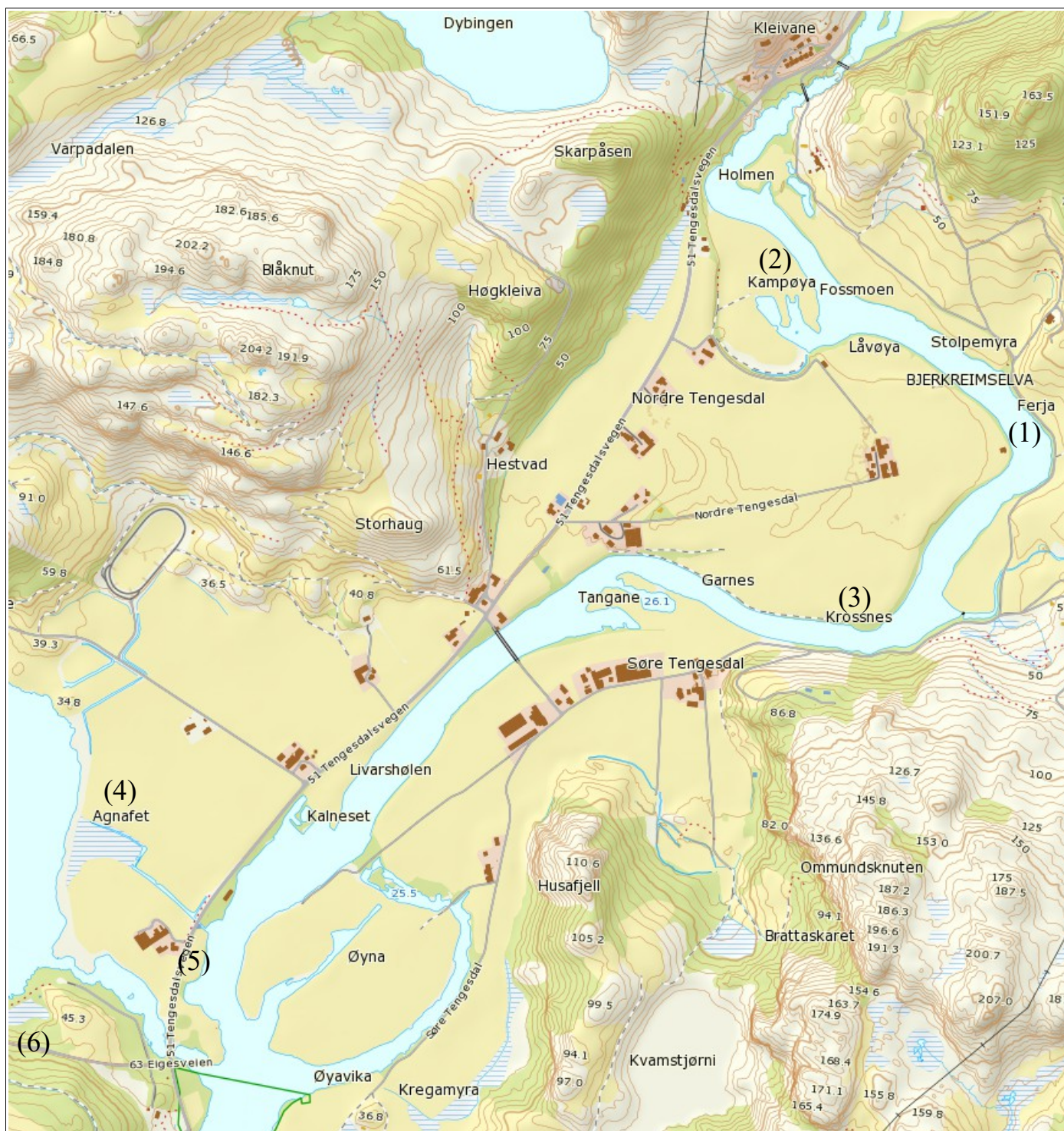
I katolsk tid lå det støtt mye jordeiendommer til kirkene – ingen kirke stod på leid jord. Først av var det nå selve kirkegården, en stor og gild gard i sentrum av grenda; dernest kom prestegården og gardar nærme og til slutt utgarder, mye tilegnet gjennom bøter og ved testamentar og gaver til «sjelehjelp og bønnehald». Det finnes ingen direkte bevis på hvor kirker har stått, men eiendomsforhold gir likevel god visshet om dette.

Det er tre stader som således peker seg ut. Det er på Tengesdal nederst i bygden og omkring Vikesdal øverst i bygden. Vi vet også at Ørsdalen var fra urgammel tid et viktig religiøst senter. Det er derfor godt tenkelig at det har stått en liten stavkirke i Ørsdalen fra den første kristningstiden, men noen nærmere utredning om denne gjøres ikke her.

På Tengesdal har skipsreide-kirken stått, som altså var den eldste. Den stod så nær tingstaden at de kunne ringe med kirkeklokkene når tinget var satt, slik skikken var, og lova tilsa. Stedet Krossnes på Nordre Tengesdal, der elva renn i nordvestlig retning, gir en pekepinn på hvor kirken rimeligvis kan ha stått.

Kring Vikesdal har det stått en såkalt høgendiskirke (privat-eid), som ble holdt oppe av en stormannsætt, som var spreidd over hele skipsreidet. Det er gammel tradisjon om at det har stått en kirke på Liknes ved Hofreistæ. Det høver svært godt da nevnte ætt satt på alle gardar omkring. Se hva Sem Austrumdal har skrevet om ættesamfunnet og kirkestellet – er gjengitt tidligere.

KART OVER TENGESDAL

Kartet viser viktige steder for handtering av lov og rett, og for de religiøse handlingene da stavkirken på Tengesdal (3) ble bygget. Før den tid stod et kors på stedet (3) hvor kirken ble reist.

Kartet angir følgende steder:

- (1) = Ferjestedet som ble nyttet helt tilbake til vikingtiden. (2) = Stedet hvor det ble utvekslet holmgang-kamper mellom vikingene. (3) = Stedet hvor stavkirken har stått. (4) = Gravplassen. (5) = Tingplassen. (6) = Her kom den gamle hovedvegen inn fra vest, gikk over Tengesdalsmona til ferjestedet (1) og videre østover.

STAVKIRKEPREKENEN

Wikipedia

Dette er en såkalt Gammelnorsk homiliebok (tekstbok) som ble benyttet i stavkirken. Fra denne boka, ble det opplest korte prekener som en del av gudstjenesten. Den er bevart i håndskrift fra ca 1200. De fleste av tekstene er fra 1100-tallet, og er oversatt fra latin, men fritt bearbeidet. Samlingen inneholder også noen originale nordiske tekster. Dateringen til ca år 1200 gjør det til den eldste kjente norske bok. Samlingen er en viktig kilde til tro og teologi de første århundrene av norsk kirkehistorie.

«Stavkirkeprekenen» er en norsk preken, antagelig fra 1100, kjent fra samlingen Gammelnorsk homiliebok. I prekenen tolkes alle deler av kirkebygget og kirkeinventaret symbolsk, som påminnelser om, eller representasjoner av elementer i den kristne tro, eller personer fra Bibelen, som dette:

De fire hjørnestavene i kirken er tegn på de fire evangeliene, for deres lære er de sterkeste støttene i hele kristendommen. Taket i kirken er tegn på de mennesker som i tankene hever sine øyne opp fra alle jordiske ting mot den himmelske ære, og med sine bønner verner kristenfolket mot fristelser slik taket verner kirken mot regn. [...] Kjærligheten fordeler seg på to bud: kjærlighet til Gud og kjærlighet til nesten. Denne tosidige kjærligheten er uttrykt i de to tverrveggene i kirken. [...] Syllstokkene i denne kirken er troen, for på den bjelke og grunnvoll som vi bygge alle gode gjerninger, slik at vi kan bli et tempel for Gud.

Prekenen handler ikke bare om kirkebygget, men trekker også fram menneskene som «Åndens tempel», som trenger vedlikehold og sømmelig livsførsel.

Gammelnorsk homiliebok (GH) innledes med en oversettelse av latinske verk; «Om dydende og lastene», opprinnelig forfattet av den lærde angelsakseren Alkin, Karl den stores hoffteolog og «utenriksminister». Alvin levde lenge nok til å oppleve de første vikingtoktene og er kjent for uttalelsen om at «fra Norden kommer all ulykke». Deretter følger en rekke prekener ment for faste og flytende høgmesser, i kronologisk rekkefølge slik at homilieboken begynner med juledagen og slutter med allehelgensmesse (1. november). Videre inneholder GH en preken om tiende og en utlegning av forholdet mellom ånd og legeme. Sist i GH står en forklaring til Fadervår, og midt inne i rekken av prekener er det tatt med en utlegning av St. Olavs underverker.

Samtlige tekster i GH har nok av skriveren vært beregnet på å lese opp i kirken til gudstjenesten. Om koret heter det f.eks. i stavkirkeprekenen at det er bilde på de salige i himmelen, mens kirkeskipet betegner de kristne på jorden. «Alteret er Kristus,» mens alterduken er de hellige menn som pryder Kristus med gode gjerninger. «Syllstokken i kirken» er bilde på Guds apostler, for de er bunnbjelkene for hele kristenheten. «Inngangen til kirken» er den rette tro som fører oss til den alminnelige kirke, mens «selve døren» er de kloke menn som med kraft verger kirken mot vranglære og med sin forkynnelse stenger dem ute fra Guds kristenhet. Videre betegner

«gulvplankene i kirken» (...) de ydmyke som gjør seg selv ringe, selv om de blir æret. Jo mer de blir tråkket på, dess mer bærer de kristenfolket. «Benkene» (stod langs veggene) er bilde på de barmhjertige, som i sin miskunn lindrer sine skrøpelige medmenneskers lidelse, liksom benkene gir hvile for dem som sitter på dem. «Korsene og krusefiksene» er de plager vi pålegger våre legemer med fase og våkenetter. «Klokkene» er bilde på forkynnelsen som vekker oss til gode gjerninger, liksom klokkene kaller oss til gudstjeneste. «Gjerdet omkring kirken» er tegn på at vi skal ta vare på det gode vi har hørt om.

GAMLE DØPEFONTER

*Tengesdal stavkirke har hatt døpefont, sannsynligvis i helt tre som disse.
Det ble nytted dype kar som barnet ble senket ned i.*

GAMLE KRUSEFIKS

Kirken har ganske visst også hatt ett krusefiks hengende på en av veggene.

Døpefonter og krusefiks fra gamle kirker i Norge

VIII - Kirke-steiner relatert til kirkelige funksjoner

Sem Austrumdal skriver i boka «Bjerkreim» fra 1932 om kyrkjesteiner i Bjerkreim. Han er usikker om disse steinene kan føres tilbake til den første kristningstida i bygda. Se nedenfor:

Sem Austrumdal

Kyrkjesteiner

Kyrkjesteiner er store steiner med gode hellere i eller under. Noen har helt til våre dager (1932) vert nyttet til å ha høy i, og andre gir fremdeles god livd for kreatur i ruskevær. – Der er kyrkjestein på Svela, og der er kyrkjestein på Store Birkeland, som har gitt navn til et stort fjell; Kyrkjefjellet. Sameledes på Nordre Tengesdal. Der er Kyrkjehelleren og Kyrkjeknuten. På Eikeland i bygda er Store- og Litle Kyrkja med et mellomliggende berg; Kyrkjeberget. Og på Hegelstad heter den gamle hegeitillen, Kyrjesteinen, og er den fineste av dem all, der er enda en prekestol – Ca 5 mil frå Hegelstad ligg «Tolvkyrkjehelleren» i Øvre Sirdal, nyttet som kirke i middelalderen og vigd til bondehelligmann Tolleiv Sålemann.

En annen tyding av kyrkjesteinene er, at folk som er kommet inn i hellerne roper: «Men her er så stort og romslig som en kyrkje!» Mot dette taler at den ene kyrkjesteinen har gitt navn til et stort sentralt fjell i gammel tid. Det skulle ingen moromann kunne klare.

En må derfor spørre: Ber disse hellerne vitnemål om den aller første kristningstida i bygda? Er således «kyrkjesteinene» de første kyrkjer og skolehus i Bjerkreim, eller er de bare et lurt påfunn av en luring i styggevær.

Så langt Sem Austrumdal.

De første spor av kristendommen

Kristendommen ble innført med påbud fra styresmaktene. Men samlingen av Norge til et rike og kristningen tok lang tid. Men vi regner med at vår landsdel, med nær kontakt med England, ble tidlig påvirket av kristendommen, alt i 900-årene. Allerede i 1024 fant det første riksmøtet i Norge sted på Moster. Kong Olav, senere «den hellige» (død 1030), flere biskoper og prester, stormenn og bygdefolk vedtok kristenretten, som betydde at kristendommen var godtatt i landet. Blot, offerplasser og gudebilder ble forbudt, også å holde treller og å sette ut barn.

BJERKERIM VAR ET SENTRALT STED

Vi kan regne med at bjerkreimbuer fikk tidlig kjennskap til kristendommen. Bjerkreim var på ingen måte et avsidesliggende sted i vikingtiden. Hovedveien som gikk mellom sør-vest Norge og austover gjekk nemlig gjennom Bjerkreim – den tids E39. Veien kom fra Kartavoll på Jæren –

videre om Moi i Bjerkreim – deretter til Vikeså / Vikesdal – så til Berland i bygda – gjennom Skåredalen – over Ørsdalsvatnet i båt – til Lauperak – gjennom Skinnelddalen til Gya – og videre framom Virak i Lund.

Så var her en annen hovedlinje fra vest som gjekk lenger sør i Bjerkreim, den såkalte Kongeveien. Den kom hit fra Jæren over Hegrestadfjellet, gjekk om Øksnabø og forbi Ege-gårdene. Over vadet ved Egevatnet kom vegen inn i Bjerkreim, og videre langs Tengesdalsmonane, over elva ved Færjo, opp Baubrekka på Søre-Tengesdal, framom Eigestad og Brynningsland, og videre austover. Og så må vi ikke glemme vegen nordover gjennom Bjerkreims-dalføret som gikk over heia til Gilja og videre ut til sjøen i Dirdal. Og også nevne vegen sørover fra Tengesdal og videre til sjøen i Tengsvågen hvor det fra gammelt av var laste- og losseplass for skipene. Vikingene i Bjerkreim hadde altså gode kontakt med sjøen gjennom alle de mange vegforbindelser som gikk dit.

Og i vikingtiden kom det sikkert rekende både «fut og fant» langs disse hovedveiene, som både stoppet opp undervegs og som tok natteleie om det trengtes. Slik var Bjerkreim slett ingen avsidesliggende sted i samkvemmet med de andre bygdelagene – da som nå.

BJERKREIMSBUER FIKK OG IMPULSER UTENLANDS

Sagaen forteller om norske vikinger som foruten på Island også busatte seg på andre øyer ute i havet; både Shetland, Orknøyene og Hebridene, og sørover i England. At det var nordmenn som busette seg her går det klart fram av de mange «norske» stedsnavnene. Vi kjenner til at norske vikinger busatte seg på Grønland. Også på Labradorkysten i Canada er det funnet vikingbuseting.

Rimeligvis har også folk fra Bjerkreim vært med på slike tokt, med den relativt nærme kontakten de hadde til sjøen og sjølivet, og til folk som budde der ute mot havet. Det være seg gjennom giftermål, gjennom arbeidstjenester eller som eventyrer med utferdstrang. Og dyktig skipsmannskap har neppe vært vanskelig å få fatt i, når skipperen kunne fortelle hvilke ufattelige rikdommer de kunne få med seg heim. Den store utvandringen foregikk fra de siste ti-årene av 800-tallet og utetter.

FØR SKIPREIDE-KIRKEN BYGGES PÅ TENGESDAL

Kirken i Egersund var blant de første i Rogaland Fylke. Den regnes å være bygget en gang i 1000-årene (etter riksmøtet på Moster (1024). Etter at skatt ble innført i begynnelsen av 1100-årene, og jordegods tillagt kirken, fikk vi økonomisk grunnlag for å bygge kirker i alle sogn. Og rundt 1125 ble Stavanger bispesete.

Nøyaktig når kirken på Tengesdal ble bygget vet vi ikke, annet enn at det må ha vært en gang på 1100-1200 tallet. Men uansett så blir det en del år imellom når kristendommen ble påbudt (1024), og kirken på Tengesdal som første kirke i bygda ble bygget (1100-1200 tallet) – ihvertfall et tidsrom av minst 100 år. Hvor hadde de da sine kristelige funksjoner? Kan de ha tatt i bruk Gudehov som allerede fantes i bygda, eller har de nyttet Guds frie natur?

I Bjerkreim er det 3 gardsnavn som beinveies vitner om hellige steder. Dette er Hovland i Ørsdalen, Lille-Hovland i Nordre-bygden og Helland «Helgeland» i Søre-bygden. I tillegg har vi Eik i Ørsdalen som vitner om ett enkelt tre som har vært forbundet med religiøs kult, et hellig eiketree.

Av disse er det Hovland i Ørsdalen som skiller seg mest ut til å kalles et religiøst senter. Ordet Hovland angir at et gudehov har stått på stedet, mens Helgeland (Heilagsland) forteller om en viss tilknytting til hedensk kult, og Lille-Hovland har nok hatt en helt underordnet betydning. Ørsdalsvatnet var en viktig ferdselsvei både på langs og på tvers. Tvers over vatnet ved Lauperak gikk den viktige ferdselsveien fra Jæren og østover. Videre har Ørsdalen vært en av flere innfartsårer til Sirdal, det betyr en viss gjennomfart i det dalføret. Ørsdalen har ikke vært noe

avsidessliggende sted sett med datidens øyne, det vitner også de rike fortidsminnene om som finnes i dalen. Det er slett ikke så rart at vi i Ørdsalen finner to navnegarder med forbindelse til gammel kult. Hovland har hatt gudehov og Eik har hatt et hellig tre. I dette dalføret med de høye og ruvende fjellene vil naturen oppleves mer intens, ikke minst i uvær når torden skraller mellom fjellsidene. Da føles behovet tilsvarende sterkt for både å blidgjøre gudene og å dyrke religionen. Gudehovet har stått i dalen nettopp hvor fjellsidene stuper bratt ned i dalbotnen.

Det er svært sannsynlig at gudehovet har hatt stor betydning for andre enn de fastboende i Ørdsalen, både ut fra den sentrale beliggenheten med kommunikasjon i flere retninger, og at det i vidstrakte omgivelser ikke finnes andre tilsvarende kultsteder i denne størrelse

Vi må således anta at Ørdsalen har vært et svært gammelt og viktig religiøst sentrum, like frem til slutten av hedensk tid, og senere etter innføring av kristendommen har kanskje gudehovet blitt avløst av en stavkirken, eller at gudehovet er blitt nyttet som kirke. Vi finner mange eksempler omkring i Norge på at gamle kultsteder fortsatte som samlingsplass etter at kristendommen var innført fra ca. 1050. Og for Bjerkeims vedkommende gikk det mange år hvor bjerkreimbuene fremdeles dyrket sine gamle guder.

Hva med de andre to religiøse kultstedene: Lille-Hovland i Nordre-bygden og Helland «Helgeland» i Søre-bygden. Har der stått noen gudehov? Det er ihvertfall sikkert at kyrkjesteiner ikke har fungert som kristelig kultsted i så mange år, henimot 100 år, som det er snakk om her. Mest sannsynlig er at det har stått gudehov også her, og at disse er etterhvert ble benyttet for kristelige handlinger. Og at begge disse ble nedrevet når skiprede kirken på Tengesdal var bygget, og at det samme omsider skjedde i Ørdsalen.

Med dette har vi fulgt alle de 6 kirkebygg i Bjerkreim helt tilbake fra kristendommens inntreden her i bygda og fram til i dag, med de to eldste som mest usikre.

Kilder:

På nettet:

Kildegjennomgang – Middelalderske kirkesteder i Rogaland
[file:///C:/Users/Paul/Downloads/kirkesteder_Rogaland_2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Paul/Downloads/kirkesteder_Rogaland_2%20(2).pdf)

Ivesdal kirke
https://no.wikipedia.org/wiki/Ivesdal_kirke

Bjerkreim kirke
https://no.wikipedia.org/wiki/Bjerkreim_kirke

Sitjeplasser i Bjerkreimskyrkja
http://bjerkreim.info/pdf/sitjeplasser_i_bjerkreimskyrkja.pdf

Arkeologi i nord – Frans-Arne H. Stylegar 2004 – Stavkirkepreken
<http://arkeologi.blogspot.no/2004/08/stavkirken-som-mnemonic-teater-ting.html>

Wikipedia
<https://no.wikipedia.org/wiki/Stavkirkeprekenen>

Tingplassen på Tengesdal

http://bjerkreim.info/pdf/Tingplassen_paa_Tengesdal.pdf

På stabburshella

http://bjerkreim.info/pdf/boka_paa_stabburshella_redusert.pdf

Bøker/hefter:

AmS – Skrifter 7. Vestnorsk byggeskikk gjennom to tusen år 1982

Bjerkeim kyrkje 150 år – Redaksjonskomite 1985

Bjerkreim – Sem Austrumdal 1932

Bjerkreimboka – Lisabet Risa band I-IV 1997-2002

Sokndal gamle kirke – Ingbjørg Eia Ryvarden 2005

Stavkirker i Norge – Gunnar Bugge 1982

Gamle trehus – Tore Drange, Hans Olaf Aanensen, Jon Brønne 1994

Gjesdal Kyrkje – 150 års jubileumshefte, Kjellaug Gjesdal 1998

En arv i tre, de norske stavkirker – Ola Storsletten

Kirker i Norge, bind 4, middelalderen i tre, stavkirker

Foto

Fotografier, tegninger og kart som ikke er spesielt angitt er hentet fra internettet.

Aaland Gård, juli 2017

Paul Tengesdal

Om forfatteren

Paul Tengesdal er fødd 1942, har bakgrunn fra industrien. Er ingeniørutdannet, initiativtaker og en av grunnleggerne av COVENT AS og COVA AS i Bjerkreim, COVAtech AS i Egersund. Samfunnsengasjert og har skrevet lokalhistoriske bøker og hefter fra Bjerkreim, og tar vare på bedrifthistorie og lokalhistoriske gjenstander i gårdsmuseet på Aaland Gård på Oremo i Bjerkreim.